

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Porównanie trybu rozstrzygnięcia
co do dodatkowych roszczeń związanych z działem
majątków i praw wspólnych w Polsce oraz w Szwajcarii

dr Agnieszka Okońska-Diemer

Prawo prywatne

Warszawa 2019

Spis treści

Spis skrótów	7
I. Wprowadzenie	9
1. Podstawowe rozwiązania normatywne oraz reguły prawa materialnego i procesowego związane z postępowaniami działowymi	9
a. Wspólność majątku spadkowego	9
b. Wspólność majątku małżeńskiego	10
c. Wspólność majątku spółki cywilnej	12
2. Źródła regulacji dotyczących postępowań działowych	13
a. Źródła prawa procesowego	13
b. Pojęcie postępowań działowych	14
c. Rodzaje postępowań działowych	14
II. Kognicja i właściwość sądów w postępowaniach działowych prowadzonych w trybie spornym	15
1. Uwagi ogólne	15
2. Podmioty uprawnione do rozpatrywania spraw działowych	15
3. Sposoby odciążania sądów od rozpoznawania spraw działowych na etapie przed ich wszczęciem oraz alternatywne sposoby załatwiania spraw działowych	16
a. Postępowanie przed organem rozjemczym	16
b. Mediacja	17
4. Podmioty rozpatrujące sprawy działowe	17
5. Właściwość rzeczowa i miejscowa sądów	17
a. Właściwość rzeczowa	17
b. Właściwość miejscowa	17
6. Tryb postępowania	18
a. Dział spadku	18
b. Podział majątku wspólnego	19
7. Tok instancji	20
III. Podstawowe rozwiązania normatywne dotyczące postępowań działowych	23
1. Ograniczenia możliwości wszczynania postępowań działowych	23
a. Ograniczenia możliwości żądania działu spadku	23

b. Ograniczenia możliwości żądania podziału majątku wspólnego małżonków	24
2. Sposoby zniesienia wspólności	24
a. Dział spadku	24
b. Podział majątku wspólnego	27
3. Zasada kompleksowości postępowania działowego, w szczególności treść żądania pozwu	29
a. Dział spadku	29
b. Podział majątku wspólnego małżonków	31
4. Swoboda stron	31
5. Wyrok wstępny	32
6. Dział częściowy	32
7. Dział uzupełniający	33
8. Kumulacja różnych działów	33
9. Zasady dyspozycyjności i kontrydiktoryjności	33
10. Przymus adwokacki	34
11. Wstępowanie następców prawnych do toczącego się postępowania	34
12. Rozporządzanie składnikami mienia w toku postępowania działowego	34
13. Ochrona wierzycieli przed niekorzystnymi skutkami podziału	34
IV. Tryb postępowania co do dodatkowych roszczeń związanych z działem majątków i praw wspólnych	37
1. Roszczenia dodatkowe	37
2. Podział roszczeń dodatkowych	37
3. Tryb postępowania	37
a. Sprawy o dział spadku	37
b. Sprawy o podział majątku wspólnego	38
ba. Roszczenia pomiędzy majątkami osobistymi małżonków	38
bb. Roszczenia między majątkiem wspólnym a majątkami osobistymi małżonków	39
bc. Szczególny przypadek podziału majątku wspólnego na podstawie art. 242 ZGB	42
4. Możliwość zgłaszania roszczeń dodatkowych	43
5. Dopuszczalność orzekania o roszczeniach dodatkowych z urzędu	43
6. Ograniczenia dopuszczalności zgłaszania roszczeń dodatkowych	43
7. Zakres władzy dyskrecjonalnej sędziego	44
8. Stosunek do innych postępowań	44
V. Podstawowe problemy postępowania dowodowego w postępowaniach działowych związane z wyceną majątku podlegającego działowi oraz roszczeń dodatkowych	45
1. Rygory udowadniania roszczeń	45
2. Sposoby wyceny przedmiotu działu	45
a. Sprawy o dział spadku	45
b. Sprawy o podział majątku wspólnego małżonków	46
3. Stan i ceny uwzględnianie przy wycenie roszczeń dodatkowych	46

a. Sprawy o dział spadku	46
b. Sprawy o podział majątku wspólnego	47
4. Aktualność wyceny	47
5. Zasądzenie odpowiedniej sumy w razie niemożności dokładnego udowodnienia żądania	47
6. Uprawnienia sądu drugiej instancji	48
VI. Sposoby usprawniania postępowań działowych w związku z dochodzeniem roszczeń dodatkowych	49
1. Dane statystyczne	49
2. Czynniki wpływające na czas trwania postępowań działowych	49
3. Normatywne sposoby skracania postępowań działowych	49
a. Roszczenie o udzielenie informacji dotyczących składników spadku	49
b. Roszczenie o sporządzenie inwentarza majątku wspólnego	50
c. Roszczenie o udzielenie informacji o stanie majątku	51
4. Szczegółowe rozwiązania usprawniające postępowania działowe	51
5. Nakłanianie do zawarcia ugody w postępowaniu działowym	52
VII. Koszty postępowań działowych a koszty dochodzenia poszczególnych roszczeń dodatkowych	53
1. Opłaty sądowe w postępowaniu działowym	53
2. Dodatkowe opłaty z tytułu zgłoszenia roszczeń dodatkowych	54
VIII. Propozycje zmian ustawowych w danym systemie prawnym	55
1. Planowane nowelizacje	55
2. Propozycje doktryny	55
3. Rozbieżności pomiędzy stanowiskiem doktryny a orzecnictwem	55
IX. Podsumowanie	57
1. Najbardziej efektywne rozwiązania	57
2. Rozwiązania możliwe do zaadoptowania w Polsce	57
Bibliografia	59

Spis skrótów

AJP	Aktuelle Juristische Praxis
AS	Amtliche Sammlung (Dziennik Ustaw)
BGE	Entscheidungen des Bundesgerichts
BGer	Bundesgericht (Sąd Federalny)
BGG	Bundesgerichtsgesetz (Ustawa federalna o Sądzie Federalnym)
GebV OG	Gebührenverordnung des Obergerichts (Rozporządzenie Wyższego Sądu o opłatach sądowych)
GOG	Gesetz über die Gerichts- und Behördenorganisation im Zivil- und Strafprozess (Ustawa o organizacji sądów i organów w postępowaniu cywilnym i karnym)
n.	następny, następna, następne
nb.	numer brzegowy
OR	Obligationenrecht (Kodeks zobowiązań)
s.	strona
ust.	ustęp
ZGB	Schweizerisches Zivilgesetzbuch (Szwajcarski Kodeks cywilny)
ZPO	Schweizerische Zivilprozessordnung (Szwajcarski Kodeks postępowania cywilnego)

I. Wprowadzenie

1. Podstawowe rozwiązania normatywne oraz reguły prawa materialnego i procesowego związane z postępowaniami działowymi

Kwestia podziału majątków wspólnych jest w prawie szwajcarskim uregulowana przede wszystkim w Kodeksie cywilnym (Schweizerisches Zivilgesetzbuch, ZGB¹) oraz – w odniesieniu do spółki cywilnej – w Prawie zobowiązań (Obligationenrecht, OR²).

Poniżej przedstawione zostaną pokrótce najważniejsze rodzaje wspólności majątku i sposoby jej zniesienia.

a. Wspólność majątku spadkowego

Największe znaczenie praktyczne w prawie szwajcarskim ma wspólność majątku spadkowego. Od chwili otwarcia spadku (tj. śmierci spadkodawcy, zob. art. 547 ZGB) współspadkobiercy tworzą wspólnotę w odniesieniu do wszystkich praw i obowiązków wchodzących w skład spadku w rozumieniu art. 602 ZGB. Wspólność majątku spadkowego ma charakter bezudziałowej wspólności łącznej (tzw. wspólności do niepodzielnej ręki) – zob. art. 602 ust. 2 ZGB. Ogólna regulacja tego rodzaju wspólności znajduje się w art. 652–654 ZGB, zlokalizowanych w części czwartej ZGB (Prawo rzeczowe), dział pierwszy (własność), tytuł osiemnasty (Przepisy ogólne), dotyczących wspólności łącznej.

Spadkobiercy są wspólnie uprawnieni do spadku (art. 652 ZGB) oraz mogą żądać jego działu (art. 604 ZGB), jednakże nie przysługują im bezpośrednio prawa rzeczowe w odniesieniu do poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład spadku³. Mogą oni dysponować udziałem w spadku, ale nie udziałem w poszczególnych przedmiotach wchodzących w skład spadku (art. 653 ust. 3 ZGB).

¹ Schweizerisches Zivilgesetzbuch z 10 grudnia 1907 r., AS 24, s. 233, z późniejszymi zmianami.

² Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Fünfter Teil: Obligationenrecht), Ustawa federalna uzupełniająca szwajcarski Kodeks cywilny (Część piąta: Prawo zobowiązań) z 30 marca 1911 r., AS 27, s. 317, z późniejszymi zmianami.

³ C. Wehinger, R. Reich [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 604 ZGB nb. 7.

Wspólność majątku spadkowego kończy się wraz z działem spadku na podstawie umowy spadkobierców (art. 634 ZGB, zob. punkt III.2.a poniżej) lub orzeczenia sądu (art. 604 ZGB, zob. punkt III.2.a poniżej). Postępowanie w przedmiocie działu spadku jest prowadzone w trybie procesowym (zob. punkt II.6.a poniżej). Regulacja materialnoprawna działu spadku zawarta jest w art. 634 ZGB, a także w art. 604–605 oraz art. 607–619 ZGB. W kwestiach nieuregulowanych w tych przepisach do podziału majątku objętego wspólnością łączną zastosowanie znajdują przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych, tj. art. 650–651a ZGB⁴.

Inaczej niż w prawie niemieckim, dział spadku w prawie szwajcarskim nie oznacza podziału czystych aktywów spadku pomiędzy spadkobierców, tj. przedmiotów wchodzących w skład spadku pozostałych po zaspokojeniu długów spadkowych⁵. W prawie szwajcarskim w ramach działu spadku możliwe jest „przyznanie” długów poszczególnym spadkobiercom. Szwajcarzy uważają zawarte w ZGB rozwiązanie za bardziej praktyczne, albowiem w ten sposób możliwe jest uniknięcie zbycia (ewentualnie ze stratą) większych składników spadku w celu zaspokojenia długów spadkowych. W razie braku odmiennego porozumienia przyjmuje się, że – w stosunkach wewnętrznych – spadkobiercy przejmują długi według ich udziałów w spadku⁶.

b. Wspólność majątku małżeńskiego

Ustawowym ustrojem majątkowym małżeńskim w Szwajcarii jest tzw. udział w dorobku, tj. rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków (art. 181 ZGB). Niemniej, odmiennie niż w Niemczech czy w Austrii, ustrój majątkowej wspólności małżeńskiej zdaje się w Szwajcarii znajdować częstsze zastosowanie.

Ustrój majątkowej wspólności małżeńskiej jest uregulowany w art. 221–246 ZGB. Jego ustanowienie wymaga zawarcia umowy majątkowej małżeńskiej (art. 182 ust. 2 ZGB). Szwajcarski Kodeks cywilny przewiduje jej zawarcie w formie dokumentu publicznego z własnoręcznym podpisem każdego z małżonków (art. 184 ZGB), pozostawiając szczegółową regulację uzyskiwania dokumentów publicznych prawu kantonalnemu (reguluje to art. 55 przepisów wprowadzających ZGB z 10.12.1907 r., zawartych w rozdziale *Schlusstitel: Anwendungs- und Einführungsbestimmungen*). W większości kantonów oznacza to konieczność zawarcia tej umowy w formie aktu notarialnego⁷. Na podstawie poprzednio obowiązujących przepisów

⁴ Szczególne przepisy dotyczące nieruchomości rolnych pominięto.

⁵ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar. Die Teilung der Erbschaft, Art. 602–619 ZGB*, Berno 2014, art. 610 ZGB nb. 33.

⁶ T. Gabathuler, *Erben und Vererben: vom Testament bis zur Erbteilung: das Wichtigste über Erbvorbzüge*, 10. wydanie, Zurych 2016, s. 114 i n.

⁷ Szczegółowe zestawienie (wraz z wyjątkami od tej zasady): H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch. Das Familienrecht. Das Eherecht. Das Güterrecht der Ehegatten*, Berno 1992, art. 184 ZGB nb. 11.

dla skuteczności umowy majątkowej małżeńskiej wobec osób trzecich konieczne było wpisanie jej do rejestru umów majątkowych małżeńskich⁸.

Podobnie jak i w Austrii, w Szwajcarii wyróżnia się dwa rodzaje wspólności majątkowej małżeńskiej: ogólną i ograniczoną. W razie uzgodnienia ogólnej wspólności majątkowej następuje połączenie całego majątku obu małżonków oraz ich dochodów i powstanie majątku wspólnego; wyjątki dotyczą przedmiotów, które z mocy ustawy należą do majątku osobistego małżonka – zob. uwagi poniżej oraz art. 222 ZGB.

Natomiast ograniczona majątkowa wspólność małżeńska dotyczy jedynie części majątku małżonków, a jej zakres jest uzależniony od treści umowy majątkowej małżeńskiej.

Jako jeden z rodzajów ograniczonej majątkowej wspólności małżeńskiej ZGB przewiduje ustrój wspólności dorobków (art. 223 ust. 1 ZGB), w którym do majątku wspólnego małżonków należą składniki majątkowe, które każdy z małżonków nabył odpłatnie podczas trwania tego ustroju majątkowego (art. 197 ust. 1 ZGB). Także dochody z majątku osobistego należą – w braku odmiennego porozumienia – do majątku wspólnego małżonków (art. 223 ust. 2 ZGB). W tym ustroju do majątku osobistego należą – poza składnikami wskazanymi w art. 225 ZGB (zob. uwagi niżej) – także przedmioty, które stanowiły własność jednego z małżonków na początku obowiązywania tego ustroju majątkowego, lub które uzyskał on w drodze dziedziczenia bądź nieodpłatnie, a także ich surogaty (art. 198 ZGB).

Ponadto dopuszczalne jest wyłączenie w umowie majątkowej małżeńskiej z majątku wspólnego określonych dóbr lub rodzajów dóbr (np. określonej nieruchomości lub wszystkich nieruchomości, dochodów z pracy czy przedmiotów wykorzystywanych do wykonywania zawodu lub prowadzenia działalności gospodarczej) – zob. art. 224 ust. 1 ZGB. W razie braku odmiennego porozumienia w tym ustroju majątkowym małżeńskim dochody z majątku osobistego należą do majątku osobistego danego małżonka (art. 224 ust. 2 ZGB).

W ramach ustroju majątkowego wspólności małżeńskiej wyróżnia się następujące masy majątkowe (art. 221 ZGB):

- majątek wspólny małżonków – *Gesamtgut*, przedmiot niniejszego opracowania; należy przy tym zauważyć, że prawo szwajcarskie statuuje domniemanie, zgodnie z którym wszystkie składniki majątku małżonków należą do majątku wspólnego, chyba że zostanie wykazane, iż stanowią one składnik majątku osobistego jednego ze współmałżonków (art. 226 ZGB); wykazanie tej okoliczności może nastąpić np. dzięki sporządzeniu inwentarza korzystającego z domniemania prawidłowości (zob. punkt VI.3.b poniżej);
- majątki osobiste małżonków – *Eigengut* (art. 225 ZGB), obejmujące przedmioty umownie lub z mocy ustawy wyłączone z majątku wspólnego oraz przedmioty nabyte przez małżonka nieodpłatnie od osoby trzeciej; z mocy ustawy do majątku osobistego małżonka należą przedmioty, które służą mu do użytku osobistego oraz roszczenia

⁸ P. Tuor, B. Schnyder, J. Schmid, A. Rumo-Jungo, *Das schweizerische Zivilgesetzbuch*, 12. wydanie, Zurych 2002, s. 299.

o zadośćuczynienie za krzywdę (art. 225 ust. 2 ZGB). Przedmioty nabyte nieodpłatnie od osoby trzeciej należą do majątku osobistego małżonka, jeżeli odpowiada to wyraźnie wyrażonej woli tej osoby trzeciej, nawet jeżeli zgodnie z umową majątkową małżeńską należałyby do majątku wspólnego⁹; celem tej regulacji jest uniknięcie sytuacji, w której ze względu na treść umowy majątkowej małżeńskiej, tj. przynależność tych przedmiotów do majątku wspólnego, osoba trzecia zrezygnowałaby w całości z dokonania nieodpłatnego przysporzenia na rzecz jednego z małżonków¹⁰; powyższa zasada nie obowiązuje w odniesieniu do tego, czego małżonek mógłby żądać tytułem rezerwy po tej osobie trzeciej, jeżeli umowa majątkowa małżeńska przewiduje, że te przedmioty należą do majątku wspólnego (art. 225 ust. 3 ZGB). Jednakże ocena, czy należące zgodnie z wolą osoby trzeciej do majątku osobistego małżonka przedmioty nie powinny jednak zgodnie z art. 225 ust. 3 ZGB wejść do majątku wspólnego małżonków, jest możliwa dopiero po otwarciu spadku po osobie trzeciej; do tego czasu dane przedmioty należą do majątku osobistego małżonka.

Wspólność majątku małżeńskiego ma charakter bezudziałowej wspólności łącznej (tzw. wspólności do niepodzielnej ręki; art. 222 ust. 2 ZGB), przy czym powyższa wspólność dotyczy poszczególnych składników majątku wspólnego, a nie całego majątku¹¹. Żaden z małżonków nie może dysponować swoim udziałem w majątku wspólnym (art. 222 ust. 3 ZGB).

Podział majątku wspólnego małżonków jest uregulowany w art. 236–246 ZGB. Jeżeli powyższe przepisy nie zawierają szczególnych regulacji, odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy o zniesieniu współwłasności w częściach ułamkowych oraz o dziale spadku.

Podział majątku wspólnego małżonków może nastąpić w drodze umowy pomiędzy małżonkami lub w postępowaniu sądowym w trybie procesowym (zob. punkt III.2.b poniżej).

c. Wspólność majątku spółki cywilnej

W prawie szwajcarskim spółka cywilna, tzw. spółka prosta, została uregulowana w art. 530–551 OR. Nie ma ona zdolności prawnej¹². Podmiotem praw i obowiązków są wspólnicy. Majątek spółki cywilnej ma charakter bezudziałowej wspólności łącznej (tzw. wspólności do niepodzielnej ręki): rzeczy, prawa rzeczowe i roszczenia, które zostały nabyte przez

⁹ A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1–456 ZGB – PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 225 ZGB nb. 9.

¹⁰ H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 225 ZGB nb. 20.

¹¹ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 221 ZGB nb. 3; A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar...*, art. 221–222 ZGB nb. 6.

¹² Do końca akapitu za P. Jung [w:] V. Roberto, H.R. Trüeb (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personengesellschaften und Aktiengesellschaft – Vergütungsordnung, Art. 530–771 OR – VergüV*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 530 OR nb. 20 i n.

spółkę lub przeniesione na nią, należą wspólnie do wspólników zgodnie z postanowieniami umowy spółki (art. 544 ust. 1 OR).

Likwidacja majątku spółki cywilnej następuje na podstawie art. 548–550 OR. Przedmioty, które wspólnicy wnieśli do majątku spółki, nie podlegają zwrotowi; wnoszącemu przysługuje jednak roszczenie o zapłatę ich wartości (art. 548 ust. 1 i 2 OR). Jeżeli po uwzględnieniu (tj. zaspokojeniu lub zabezpieczeniu) wspólnych długów oraz przysługującego (wszystkim lub niektórym) wspólnikom zwrotu wydatków lub wartości wniesionych przedmiotów w majątku spółki pozostaje nadwyżka, wówczas podlega ona podziałowi pomiędzy wspólników jako zysk (art. 549 ust. 1 OR); w przeciwnym wypadku brakująca kwota stanowi stratę obciążającą wspólników (art. 549 ust. 2 OR).

Likwidacja majątku spółki cywilnej powinna zostać przeprowadzona przez wszystkich wspólników (art. 550 ust. 1 OR). Każdy ze wspólników może domagać się przeprowadzenia likwidacji i ewentualnie wytoczyć powództwo o dokonanie określonych czynności likwidacyjnych¹³.

Wspólność majątku spółki cywilnej nie stanowi przedmiotu dalszej analizy.

2. Źródła regulacji dotyczących postępowań działowych

a. Źródła prawa procesowego

Jak wspomniano wcześniej, dział spadku oraz podział majątku wspólnego małżonków mogą nastąpić zarówno w drodze umowy, jak i w postępowaniu sądowym prowadzonym w trybie spornym.

Postępowania sporne są w Szwajcarii uregulowane w Szwajcarskim Kodeksie postępowania cywilnego (ZPO)¹⁴. Poza regulacją właściwości miejscowej (zob. punkt II.5.b) oraz regulacją postępowania w sprawach rozwodowych (zob. punkt II.6.b) ZPO nie zawiera żadnych szczególnych unormowań dotyczących postępowań w przedmiocie podziału majątku wspólnego¹⁵.

Postępowania w sprawach działowych nie są przedmiotem regulacji zawartej w aktach podustawowych (np. w rozporządzeniach).

¹³ Do końca akapitu za P. Jung [w:] V. Roberto, H.R. Trüeb (red.), *CHK – Handkommentar...*, art. 547–551 OR nb. 11.

¹⁴ Schweizerische Zivilprozessordnung z 19 grudnia 2008 r., AS 2010, s. 1739, z późniejszymi zmianami.

¹⁵ Tak w odniesieniu do działu spadku T. Göksu, *Das Rechtsbegehren der Erbteilungsklage* [w:] P. Eitel, A. Zeiter (red.), *Kaleidoskop des Familien- und Erbrechts. Liber amicorum für Alexandra Rumo-Jungo*, Zurych 2014, s. 129.

b. Pojęcie postępowań działowych

Jak wskazano wcześniej, ZPO nie zawiera szczególnych regulacji dotyczących postępowań działowych (zob. punkt 2.a), a tym samym nie definiuje tych postępowań.

c. Rodzaje postępowań działowych

Prawo szwajcarskie nie wyróżnia szczególnych rodzajów postępowań działowych. Ze względu na odmienny przedmiot można wyróżnić postępowania w przedmiocie działu spadku i postępowania w przedmiocie podziału majątku wspólnego małżonków.

II. Kognicja i właściwość sądów w postępowaniach działowych prowadzonych w trybie spornym

1. Uwagi ogólne

Jak wskazano w punkcie I.2.a), postępowania działowe są w Szwajcarii prowadzone w trybie spornym. Przeprowadzenie działu spadku przez sąd jest w doktrynie określane jako „niezmiernie złożone”¹⁶, a powództwo o dział spadku jako długotrwałe, ryzykowne i skomplikowane przedsięwzięcie¹⁷ obarczone „różnorodnymi trudnościami” i wieloma niewyjaśnionymi kwestiami spornymi¹⁸. Z tego względu nie jest rzadkością, że wspólnoty współspadkobierców istnieją latami lub nawet dziesiątkami lat¹⁹. Z tego powodu spadkobiercom sugeruje się uczynienie wszystkiego w celu osiągnięcia zgody wszystkich współspadkobierców na umowny dział spadku, nawet jeżeli miałyby to być połączone z bolesnymi kompromisami. Mimo tego powództwo o dział spadku znajduje praktyczne zastosowanie w prawie szwajcarskim²⁰, co stanowi znaczną różnicę w porównaniu z prawem niemieckim.

2. Podmioty uprawnione do rozpatrywania spraw działowych

Sprawy sporne dotyczące działu spadku oraz podziału majątku wspólnego małżonków są rozpoznawane przez sądy cywilne. Ponieważ regulacja właściwości rzeczowej i funkcjonalnej sądów należy do kompetencji kantonów (zob. punkt 5.a poniżej), także ewentualne ustanowienie wyspecjalizowanych sądów rodzinnych, rozpoznających m.in. sprawy o podział majątku wspólnego małżonków, podlega prawu kantonalnemu. W prawie największego kantonu Zurych nie jest przewidziany odrębny sąd rodzinny.

¹⁶ S. Wolf, R. Brazerol, *Grundsätze für die Vornahme der Erbteilung durch das Gericht*, AJP 2016, s. 1442.

¹⁷ T. Gabathuler, *Erben...*, s. 108.

¹⁸ T. Sutter-Somm, C. Lötscher, *Der Erbrechtsprozess unter der Schweizerischen ZPO und seine Stolpersteine für die Praxis*, successio 2013, s. 367.

¹⁹ Do końca akapitu za T. Gabathuler, *Erben...*, s. 107 i n.

²⁰ T. Gabathuler, *Erben...*, s. 121.

3. Sposoby odciążania sądów od rozpoznawania spraw działowych na etapie przed ich wszczęciem oraz alternatywne sposoby załatwiania spraw działowych

a. Postępowanie przed organem rozjemczym

W prawie szwajcarskim brak jest szczególnych regulacji dotyczących odciążania sądów od rozpoznawania spraw działowych. Jednakże, także w tych postępowaniach zastosowanie znajduje regulacja art. 197 ZPO, zgodnie z którą (co do zasady) przed wytoczeniem powództwa konieczne jest przeprowadzenie próby ugodowej przed właściwym organem rozjemczym. W sporach o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przekracza 100 000 franków szwajcarskich, strony mogą zgodnie zrezygnować z próby ugodowej (art. 199 ust. 1 ZPO).

Zadaniem organu rozjemczego jest doprowadzenie do pojednania stron, co następuje w toku niesformalizowanego posiedzenia (art. 201 ust. 1 zd. 1 ZPO). Jeżeli służy to załatwieniu sporu, zawarta w toku postępowania rozjemczego ugoda może dotyczyć także kwestii spornych między stronami, niebędących przedmiotem postępowania (art. 201 ust. 1 zd. 2 ZPO). Osobiste stawiennictwo stron jest – co do zasady – konieczne (art. 204 ZPO), przy czym wypowiedzi stron nie są protokołowane i nie mogą być wykorzystane w późniejszym postępowaniu spornym (art. 205 ZPO). Jeżeli strony nie dojdą do porozumienia, organ rozjemczy udziela zgody na wytoczenie powództwa, na podstawie którego strona może w ciągu trzech miesięcy wystąpić do sądu (art. 209 ZPO). Jeżeli strony dojdą do porozumienia, wówczas organ rozjemczy protokołuje zawartą ugode, uznanie powództwa lub bezwarunkowe cofnięcie powództwa (art. 208 ZPO).

Ponadto organowi rozjemczemu przysługują szczególne uprawnienia w określonych rodzajach spraw.

Pierwszą szczególną możliwością działania organu rozjemczego jest tzw. propozycja wyroku, znajdująca zastosowanie m.in. w sprawach o roszczenia majątkowe o wartości przedmiotu sporu do 5000 franków szwajcarskich. W tych sprawach organ rozjemczy może przedstawić stronom propozycję wyroku wraz z krótkim uzasadnieniem (art. 210 ZPO). Jeżeli żadna ze stron nie sprzeciwi się propozycji wyroku w ciągu 20 dni od jej doręczenia, wówczas propozycja wyroku jest uznawana za przyjętą i wywiera skutki prawomocnego wyroku (art. 211 ust. 1 ZPO).

Drugą szczególną możliwością działania organu rozjemczego jest przysługujące mu uprawnienie do rozstrzygania sporów o wartości przedmiotu sporu do 2000 franków szwajcarskich w ustnym postępowaniu, jeżeli powód zgłosi odpowiedni wniosek (art. 212 ZPO).

W największym kantonie Zurych organem rozjemczym jest sędzia pokoju (*Friedensrichter* – zob. § 52 Ustawy o organizacji sądów i organów w postępowaniu cywilnym i karnym; dalej jako GOG²¹).

²¹ Gesetz über die Gerichts- und Behördenorganisation im Zivil- und Strafprozess (GOG) z 10 maja 2010 r., <http://www.zhlex.zh.ch/Erlass.html?Open&Ordnr=211.1> (dostęp: 24 lipca 2019 r.).

b. Mediacja

Na wniosek wszystkich stron postępowania możliwe jest zastąpienie postępowania przed organem rozjemczym mediacją (art. 213 ZPO). Także na każdym etapie postępowania spornego sąd może zasugerować stronom mediację; również same strony mogą wspólnie zgłosić odpowiedni wniosek o mediację (art. 214 ZPO).

4. Podmioty rozpatrujące sprawy działowe

Rozstrzygnięcia w spornym postępowaniu w przedmiocie działu spadku oraz podziału majątku wspólnego małżonków są wydawane przez sędziów.

5. Właściwość rzeczowa i miejscowa sądów

a. Właściwość rzeczowa

W Szwajcarii regulacja właściwości rzeczowej sądów należy co do zasady do kompetencji kantonów (art. 4 ust. 1 ZPO). Federalne ZPO zawiera jedynie kilka regulacji szczególnych (art. 5-7 ZPO), które nie dotyczą jednak postępowań działowych (poza opisanym poniżej wyjątkiem), a także regulację określania wartości przedmiotu sporu (art. 91 i n. ZPO).

W określonych rodzajach sporów ZPO przewiduje, że są one rozpoznawane przez sądy kantonalne tylko w jednej instancji (zamiast przewidzianych w większości rodzajów spraw dwóch instancjach), lub – w zależności od regulacji kantonalnych – mogą być rozpoznawane przez sądy kantonalne tylko w jednej instancji (art. 5-7 ZPO). W tych sprawach drugą instancję stanowi Sąd Federalny (Bundesgericht, BGer). W sporach o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przekracza 100 000 franków szwajcarskich, powód może za zgodą pozwanego wystąpić od razu przed wyższy sąd kantonalny, który wówczas rozstrzyga jako jedyna instancja kantonalna (art. 8 ZPO).

W największym kantonie Zurych sądem pierwszej instancji jest sąd okręgowy (Bezirksgericht, § 19 GOG), sądem drugiej instancji – tzw. Wyższy Sąd (Obergericht, § 48 GOG), o ile nie działa on jako jedyna instancja kantonalna (§ 43 i n. GOG).

b. Właściwość miejscowa

Odmienne niż w odniesieniu do właściwości rzeczowej, właściwość miejscowa sądu w postępowaniach działowych została uregulowana w ZPO.

W sprawach dotyczących powództw o dział spadku wyłącznie właściwy miejscowo jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy (art. 28 ust. 1 ZPO)²². Jednakże spadkobiercy mogą zawrzeć umowę o właściwość innego sądu (art. 17 ZPO).

Właściwość miejscowa sądów dla rozpoznawania spraw dotyczących podziału majątku wspólnego małżonków jest uzależniona od tego, czy podział majątku następuje w związku ze śmiercią jednego z małżonków.

Jeżeli wspólność majątkowa małżeńska zakończyła się wskutek śmierci jednego z małżonków lub obu małżonków²³, wówczas na podstawie art. 28 ust. 1 ZPO wyłącznie właściwy miejscowo jest sąd ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Powyższa norma obowiązuje także wtedy, gdy po śmierci jednego z małżonków współmałżonek dochodzi jedynie podziału majątku wspólnego, bez wytoczenia powództwa o dział spadku²⁴.

Jeżeli do zakończenia majątkowej wspólności małżeńskiej doszło w inny sposób, wówczas zastosowanie znajduje art. 23 ust. 1 ZPO dotyczący pozwów i wniosków w sprawach małżeńskich. Zgodnie z nim miejscowo właściwy jest sąd miejsca zamieszkania jednej ze stron²⁵. Powyższa regulacja obowiązuje zarówno wówczas, gdy początkowo rozpoznawano żądanie podziału majątku wspólnego małżonków wraz z pozwem o rozwód, a następnie przekazano je do odrębnego postępowania (zob. punkt 7 poniżej), jak i do samodzielnych pozwów o podział majątku wspólnego małżonków. Zawarcie umowy prorogacyjnej jest w tych sprawach niedopuszczalne.

6. Tryb postępowania

a. Dział spadku

Postępowania działowe są w Szwajcarii prowadzone w trybie spornym. W sprawach, w których wartość przedmiotu sporu nie przekracza 30 000 franków szwajcarskich (w odniesieniu do zasad jej obliczania zob. punkt VII.1 poniżej), postępowanie jest prowadzone jako postępowanie uproszczone (art. 243 ust. 1 ZPO). Postępowanie uproszczone charakteryzuje się mniejszymi wymogami w odniesieniu do treści pozwu, w tym brakiem wymogu jego uzasadnienia (art. 244 ZPO), oraz większą aktywnością sądu przy ustalaniu stanu faktycznego, tj. zadawaniem pytań stronom w celu uzupełnienia niepełnych informacji dotyczących

²² Szczegółne przepisy dotyczące nieruchomości rolnych pominięto.

²³ I. Schwander [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische Zivilprozessordnung. ZPO. Kommentar*, 2. wydanie, Zurych 2016, art. 28 ZPO nb. 11.

²⁴ I. Schwander [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische...*, art. 23 ZPO nb. 9.

²⁵ Do końca akapitu za I. Schwander [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische...*, art. 23 ZPO nb. 4 i 11 oraz T. Sutter-Somm [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 23 ZPO nb. 17.

stanu faktycznego i wskazania środków dowodowych (art. 247 ust. 1 ZPO). W sprawach o wyższej wartości przedmiotu sporu postępowanie jest prowadzone w trybie zwykłym.

Przeprowadzenie postępowania działowego w tzw. trybie sumarycznym²⁶, który znajduje zastosowanie w szczególności w sprawach oczywistych (art. 248 lit. b ZPO), jest możliwe zupełnie wyjątkowo, np. jeżeli skład spadku i udziały w nim są niesporne, a jeden ze współspadkobierców sprzeciwia się działowi spadku ewidentnie bez jakiegokolwiek uzasadnienia²⁷.

b. Podział majątku wspólnego

Także postępowanie w przedmiocie podziału majątku wspólnego małżonków jest prowadzone w trybie spornym.

Jednakże konieczne jest również uwzględnienie szczególnych przepisów ZPO dotyczących postępowań o rozwód, które mają znaczenie dla podziału majątku wspólnego²⁸. Ponadto powyższe przepisy znajdują zastosowanie w postępowaniach dotyczących separacji oraz stwierdzenia nieważności małżeństwa (art. 294 ZPO).

Powództwo o rozwód powinno m.in. zawierać żądanie dotyczące majątkowych skutków rozwodu (art. 290 lit. c ZPO), w tym także dotyczących podziału majątku małżonków. Jednakże w odniesieniu do żądania podziału majątku wspólnego małżonków obowiązuje zasada kontryktoryjności (zob. punkt III.9 poniżej), a tym samym jeżeli żadna ze stron nie zgłosi odpowiedniego żądania, sąd nie jest uprawniony do żądania uzupełnienia pozwu; kwestia, czy powinien on zwrócić uwagę stronie niereprezentowanej przez adwokata na możliwość zgłoszenia odpowiedniego roszczenia, jest w doktrynie oceniana niejednolicie²⁹.

W postępowaniu rozwodowym sąd co do zasady ustala stan faktyczny z urzędu (art. 277 ust. 3 ZPO), jednakże w odniesieniu do podziału majątku wspólnego obowiązuje zasada kontryktoryjności (art. 277 ust. 1 ZPO). Tym samym strony muszą same przedstawić okoliczności faktyczne uzasadniające ich roszczenie oraz odpowiednie środki dowodowe³⁰. Jednakże ze względów społecznych sąd jest zobowiązany do udzielenia stronom pewnej pomocy w celu uniknięcia sytuacji, w której strona niereprezentowana przez adwokata nieporadnie

²⁶ Tryb postępowania charakteryzujący się dalej idącym odformalizowaniem i uproszczeniem niż postępowanie uproszczone.

²⁷ T. Weibel, P. Gerster, *Schweizerische Zivilprozessordnung und Erbrecht – prozessuale Chancen und Alltagsfallen*, successio 2012, s. 38.

²⁸ Niesporne postępowanie w przedmiocie rozwodu w razie istnienia zgody pomiędzy małżonkami i zgłoszenia wspólnego żądania rozwodu pominięto. Nawet jeżeli małżonkowie są zgodni co do samego rozwodu, nie musi to oznaczać zgody w odniesieniu do podziału majątku wspólnego; w tej sytuacji postępowanie ma w części charakter sporny, a w części niesporny.

²⁹ R. Fankhauser [w:] I. Schwenzer, R. Fankhauser, *Scheidung. Band I: ZGB, Band II: Anhänge*, 3. wydanie, Berno 2017, art. 290 ZPO nb. 10.

³⁰ Do końca akapitu za A. Dolge [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische Zivilprozessordnung. ZPO. Kommentar*, 2. wydanie, Zurych 2016, art. 277 ZPO nb. 4 i n. oraz T. Sutter-Somm, N. Gut [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar...*, art. 277 ZPO nb. 12 i n.

dochodzi swoich roszczeń i skutkiem tego mogłaby później wymagać świadczeń z tytułu pomocy społecznej. Z tego powodu art. 277 ust. 2 ZPO przewiduje, że jeżeli sąd stwierdzi brak koniecznych dokumentów pozwalających na ocenę majątkowych skutków rozwodu, wówczas wzywa on strony do ich przedłożenia (art. 277 ust. 2 ZPO). Powyższa regulacja może znaleźć zastosowanie do wyciągów bankowych, bilansów, umów pożyczek, rozliczeń wynagrodzenia za pracę, dokumentów podatkowych lub innych.

Jak wskazano powyżej, powództwo o rozwód może zawierać żądanie dotyczące podziału majątku wspólnego małżonków. Odpowiednikiem tego uprawnienia małżonków jest nałożony na sąd obowiązek rozstrzygnięcia o wszystkich skutkach rozwodu w wyroku rozwodowym (art. 283 ust. 1 ZPO). Jednakże podział majątku wspólnego może zostać z ważnych przyczyn przekazany do rozpoznania w odrębnym postępowaniu (art. 283 ust. 2 ZPO), przy czym sąd rozpoznający pozew o rozwód pozostaje właściwy miejscowo³¹. Ważna przyczyna zachodzi, jeżeli podział majątku jest tak skomplikowany, że niewspółmiernie opóźniałby rozstrzygnięcie o rozwodzie i jego innych skutkach. Jednakże zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Federalnego niepisana, negatywną przesłanką przekazania sprawy do rozpoznania w odrębnym postępowaniu jest wymóg, aby wynik podziału majątku nie miał znaczenia dla oceny innych skutków rozwodu, np. ustalenia wysokości roszczeń alimentacyjnych. W tym zakresie ustawa wymaga jednolitej oceny stanu faktycznego, a tym samym przekazanie podziału majątku do odrębnego postępowania jest z góry wykluczone. W nauce wskazuje się, że z tego powodu odrębne rozpoznanie żądania podziału majątku wspólnego jest bardzo rzadko możliwe oraz z punktu widzenia ekonomii procesowej prawie nigdy sensowne³². Od rozstrzygnięcia o przekazaniu żądania podziału majątku wspólnego do odrębnego postępowania przysługuje zażalenie na podstawie art. 319 lit. b pkt 2 ZPO.

7. Tok instancji

Od rozstrzygnięć sądu pierwszej instancji przysługuje apelacja (art. 308 ust. 1 ZPO). W sporach o prawa majątkowe apelacja jest dopuszczalna, jeżeli wartość przedmiotu sporu przekracza 10 000 franków szwajcarskich (art. 308 ust. 2 ZPO). Właściwość rzeczową i funkcjonalną sądów drugiej instancji reguluje prawo kantonalne. Jeżeli apelacja od wyroku sądu pierwszej instancji jest niedopuszczalna, wówczas możliwe jest wniesienie zażalenia (art. 319 lit. a ZPO), które nie ma jednak efektu suspensywnego (art. 325 ust. 1 ZPO).

Od rozstrzygnięć sądów kantonalnych drugiej instancji przysługuje skarga rozpoznawana przez Sąd Federalny (art. 72 ust. 1 oraz art. 75 ust. 1 Ustawy o Sądzie Federalnym; dalej

³¹ Do końca akapitu za R. Fankhauser [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 283 ZPO nb. 9 i n.

³² A. Dolge [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische...*, art. 283 ZPO nb. 5.

jako BGG³³). W sporach o roszczenia majątkowe skarga jest dopuszczalna, jeżeli wartość przedmiotu sporu przekracza 30 000 franków szwajcarskich (art. 74 ust. 1 lit. b BGG)³⁴. Jeżeli wartość przedmiotu sporu jest niższa niż 30 000 franków szwajcarskich, skarga jest dopuszczalna m.in. wtedy, gdy sprawa dotyczy kwestii o podstawowym znaczeniu prawnym (art. 74 ust. 2 lit. a BGG), tj. np. jeżeli dana kwestia jest rozbieżnie oceniana w orzecznictwie sądów kantonalnych, należy oczekiwać wielu podobnych przypadków w przyszłości, lub jeżeli Sąd Federalny stwierdzi konieczność dokonania kontroli swojego dotychczasowego orzecznictwa³⁵.

³³ Bundesgesetz über das Bundesgericht (Bundesgerichtsgesetz, BGG) – Ustawa federalna o Sądzie Federalnym (BGG) z 17 czerwca 2005 r., AS 2006, s. 1205, z późniejszymi zmianami.

³⁴ Szczególne przepisy dotyczące umowy najmu i prawa pracy pominięto.

³⁵ T. Sutter-Somm, C. Lötscher, *Der Erbrechtsprozess...*, s. 366.

III. Podstawowe rozwiązania normatywne dotyczące postępowań działowych

1. Ograniczenia możliwości wszczynania postępowań działowych

a. Ograniczenia możliwości żądania działu spadku

Prawo szwajcarskie przewiduje kilka ograniczeń możliwości żądania działu spadku.

Co do zasady każdy spadkobierca może w każdej chwili żądać działu spadku, chyba że na mocy umowy lub ustawy jest on zobowiązany do pozostawania we wspólności majątku spadkowego (art. 604 ust. 1 ZGB).

Pewnym ograniczeniem tego uprawnienia jest możliwość wystąpienia przez jednego ze spadkobierców do sądu z wnioskiem o tymczasowe odroczenie działu spadku lub poszczególnych składników spadku, jeżeli jego natychmiastowe dokonanie znacznie zmniejszyłoby wartość spadku (art. 604 ust. 2 ZGB). Powyższe żądanie podlega rozpoznaniu w postępowaniu sumarycznym (art. 249 lit. c pkt 3 ZPO)³⁶.

Ponadto, jeżeli spadkobiercą jest jeszcze nienarodzone dziecko, wówczas żądanie działu spadku jest do chwili jego narodzin wyłączone (art. 605 ust. 1 ZGB).

Dopuszczalność ograniczenia możliwości żądania działu spadku przez spadkodawcę nie jest w prawie szwajcarskim wyraźnie uregulowana. Brak jest w tym zakresie także orzecznictwa Sądu Federalnego. Większość przedstawicieli nauki przyjmuje, że dopuszczalne jest czasowe wyłączenie możliwości żądania działu spadku przez spadkodawcę drogą odpowiedniego rozrządzenia, np. do czasu osiągnięcia określonego wieku przez jednego ze spadkobierców; nieograniczone czasowo wyłączenie działu spadku jest natomiast uznawane za sprzeczne z prawem, a tym samym za niedopuszczalne³⁷. Jednakże, zgodnie z obowiązującą zasadą swobodnego, prywatnego działu spadku (zob. punkt 2.a poniżej) spadkobiercy mogą na mocy zgodnego porozumienia dokonać działu spadku niezależnie od powyższego rozrządzenia spadkodawcy. Mogą oni także sami, umownie na jakiś czas wyłączyć dział spadku (np. jeżeli uznają za celowe wspólne prowadzenie odziedziczonego przedsiębiorstwa przez

³⁶ Powyższe postępowanie stanowi jeden z rodzajów postępowań spornych charakteryzujących się uproszczeniami w porównaniu do zwyczajnego postępowania spornego.

³⁷ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 89 i n.; M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 604 ZGB nb. 8; B. Graham-Siegenthaler [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 604 ZGB nb. 13.

określony czas³⁸), jednakże takie porozumienie nie jest dopuszczalne ani na stałe, ani na czas nieokreślony, a ponadto nie wiąże ono ich spadkobierców („spadkobierców spadkobierców”).

Także powołanie wykonawcy testamentu prowadzi pośrednio do praktycznego czasowego wyłączenia możliwości żądania działu spadku, jednakże dokładne skutki powołania wykonawcy testamentu w odniesieniu do dopuszczalności powództwa działowego są rozbieżnie oceniane w nauce. Zgodnie z pierwszym poglądem w razie ustanowienia wykonawcy testamentu każdy ze współspadkobierców będzie czekał na sporządzenie przez niego projektu działu spadku, który może zostać przez spadkobierców poddany kontroli sądowej³⁹. Jednakże także w razie braku sporządzenia planu podziału przez wykonawcę testamentu powództwo o dział spadku uznaje się za dopuszczalne, a uznaniu sądu pozostawiono decyzję, czy w razie jego wytoczenia celowe jest zawieszenie postępowania na określony czas w celu umożliwienia wykonawcy testamentu sporządzenia i przedłożenia planu podziału spadku. Zgodnie z odmiennym stanowiskiem powództwo o dział spadku jest w opisywanym przypadku niedopuszczalne do czasu przedłożenia przez wykonawcę testamentu projektu podziału spadku⁴⁰.

b. Ograniczenia możliwości żądania podziału majątku wspólnego małżonków

W prawie szwajcarskim brak jest regulacji dotyczącej ograniczeń możliwości żądania podziału majątku wspólnego małżonków.

2. Sposoby zniesienia wspólności

a. Dział spadku

Jak wspomniano wcześniej (zob. punkt I.1.a powyżej), dział spadku może nastąpić na podstawie umowy spadkobierców (art. 634 ZGB) lub orzeczenia sądu (art. 604 ZGB); ponadto w prawie szwajcarskim wyróżnia się także tzw. realny dział spadku (inaczej „podział z ręki do ręki”, art. 611 i 634 ZGB), następujący poprzez objęcie w posiadanie konkretnych składników spadku przez spadkobierców.

W praktyce dział spadku następuje z reguły w drodze umowy spadkobierców⁴¹. Wykonawcy testamentu nie przysługuje uprawnienie do żądania sądowego działu spadku bez zgody

³⁸ T. Gabathuler, *Erben...*, s. 108.

³⁹ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 95.

⁴⁰ Orzeczenie Obergericht w Zurychu z 8 listopada 2013 r., baza danych SWISSLEX, z dalszymi odesłaniami do piśmiennictwa; M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 8.

⁴¹ M. Bosshardt [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 634 ZGB nb. 4.

wszystkich spadkobierców, albowiem osoby trzecie nie mogą mieć możliwości narzucenia spadkobiercom często kosztownego podziału, jeżeli nie zdecydowali się oni sami na jego przeprowadzenie⁴².

Ponadto art. 611 ZGB reguluje szczególny rodzaj realnego działu spadku następujący przez losowanie, przy którego przeprowadzeniu może brać udział właściwy organ kantonalny (z reguły ten sam, który działa na wniosek wierzyciela spadku, zob. punkt 13 poniżej)⁴³. W celu dokonania działu spadku w ten sposób masa spadku jest najpierw dzielona na równe pod względem wartości części (tzw. losy), które powinny być możliwie podobne i nie powodować konieczności wysokich spłat pomiędzy współspadkobiercami. W razie braku porozumienia spadkobierców o podziale na losy możliwe jest współdziałanie organu kantonalnego, który – niewiążąco – proponuje odpowiedni podział. Postępowanie przed tym organem ma charakter postępowania niespornego. Przyznanie poszczególnych losów konkretnym spadkobiercom następuje w drodze porozumienia lub losowania. Dokonany w ten sposób dział spadku jest skuteczny z chwilą przyjęcia losu (art. 634 ust. 1 ZGB). Powyższe postępowanie jest jednak w doktrynie określane jako niepraktyczne (zwłaszcza w razie nierównych udziałów w spadku), albowiem często zmusza spadkobierców do zbycia (w tym ze stratą) większych składników spadku, a także nieatrakcyjne (albowiem o uzyskaniu poszczególnych składników spadku decyduje przypadek). Tym samym znajduje ono bardzo rzadko zastosowanie w praktyce, albowiem spadkobiercy (w razie braku porozumienia między nimi) preferują wytoczenie powództwa o dział spadku. Jeżeli powództwo o dział spadku jest wytaczane po przeprowadzeniu opisanego powyżej postępowania, wówczas żądanie pozwu może być skierowane na zatwierdzenie podziału zaproponowanego przez organ kantonalny.

Jedną z podstawowych zasad szwajcarskiego prawa spadkowego jest zasada swobodnego, prywatnego działu spadku uregulowana w art. 607 ust. 2 ZGB⁴⁴. W braku innych rozrządzeń spadkodawcy lub regulacji ustawowych spadkobiercy mogą swobodnie zadecydować o działu spadku (art. 607 ust. 2 ZGB), tj. o jego czasie i sposobie, o ile są w danym przypadku ze sobą zgodni. Wprawdzie spadkodawca może zarządzić przeprowadzenie działu spadku w określony sposób (art. 608 ust. 1 ZGB), jednakże w razie zgody wszystkich spadkobierców mogą oni dokonać umownego działu spadku bez uwzględnienia rozrządzeń spadkodawcy dotyczących działu spadku⁴⁵. Natomiast w postępowaniu działowym sąd z urzędu uwzględnia

⁴² U. Schmuckermeier, *Die Auseinandersetzung der Erbengemeinschaft in Deutschland, Österreich und der Schweiz – ein Rechtsvergleich*, Bonn 2018, s. 15 oraz 31 i n.

⁴³ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 611 ZGB nb. 1 i n. oraz M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 611 ZGB nb. 1 i n.

⁴⁴ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 607 ZGB nb. 8 i n. oraz M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 607 ZGB nb. 4.

⁴⁵ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 608 ZGB nb. 18 oraz M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 608 ZGB nb. 6.

powyższe rozrządzenia spadkodawcy. Także ZGB zawiera niewiele bezwzględnie wiążących przepisów dotyczących działu spadku; z reguły mają one na celu ochronę interesów osób trzecich, np. wierzycieli spadkowych (zob. punkt 13 poniżej).

W odniesieniu do długów spadkowych każdy ze współspadkobierców (lecz nie wierzyciel) może żądać ich zaspokojenia lub zabezpieczenia przed działem spadku (art. 610 ust. 3 ZGB). Celem tej regulacji jest umożliwienie spadkobiercom uniknięcia dalszego trwania solidarnej odpowiedzialności za długi spadkowe; z tego powodu powyższa norma ma charakter *ius cogens*⁴⁶. Odpowiednie żądanie może zostać zgłoszone w postępowaniu spornym w przedmiocie działu spadku lub samodzielnie poza tym postępowaniem.

Podział aktywów spadku może nastąpić w naturze lub poprzez ich sprzedaż. Jeżeli dany przedmiot lub przedmioty wchodzące w skład spadku znacznie straciłyby na wartości w razie ich podziału na części, wówczas są one przyznawane jednemu ze spadkobierców (art. 612 ust. 1 ZGB). Jeżeli spadkobiercy nie mogą się porozumieć co do podziału rzeczy lub przyznania jej jednemu ze spadkobierców, wówczas podlega ona zbyciu, a uzyskana suma podziałowi (art. 612 ust. 2 ZGB). Na żądanie jednego ze spadkobierców zbycie następuje w drodze licytacji, przy czym w razie braku porozumienia między spadkobiercami właściwy organ rozstrzyga, czy licytacja ma charakter publiczny, czy jest przeprowadzana tylko z udziałem spadkobierców (art. 612 ust. 3 ZGB).

Ponadto, jeżeli w skład spadku wchodzi dom lub mieszkanie, w którym małżonkowie mieszkali, albo sprzęty domowe, wówczas żyjący małżonek może żądać przyznania mu ich własności za spłatą pozostałych spadkobierców (art. 612a ZGB). Powyższa regulacja uzupełnia przepisy prawa majątkowego małżeńskiego (zob. lit. b poniżej) i obowiązuje, jeżeli na ich podstawie uprawnienia małżonka byłyby węższe⁴⁷. W nauce przyjmuje się, że niepisaną przesłanką zasadności tego żądania jest istnienie osobistego zapotrzebowania tego małżonka w tym zakresie, tj. wola pozostania w mieszkaniu małżeńskim⁴⁸. Zgodnie z orzecnictwem Sądu Federalnego powyższy przepis ma charakter dyspozytywny, a tym samym spadkodawca może wyłączyć jego zastosowanie⁴⁹. Spłata pozostałych spadkobierców następuje na podstawie wartości rynkowej (zob. punkt V.2 poniżej).

Umowa o dział spadku wymaga zachowania formy pisemnej (art. 634 ust. 2 ZGB). Powyższe obowiązuje także wtedy, gdy w skład spadku wchodzi nieruchomość lub ograniczone prawa rzeczowe⁵⁰.

Ewentualne powództwo o dział spadku jest wnoszone przeciwko wszystkim pozostałym spadkobiercom.

⁴⁶ Do końca akapitu za M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 610 ZGB nb. 6 i n.

⁴⁷ Szczegółowo S. Wolf, M. Eggel [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar. Die Teilung der Erbschaft, Art. 602-619 ZGB*, Berno 2014, art. 612a ZGB nb. 4 i n.

⁴⁸ S. Wolf, M. Eggel [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 612a ZGB nb. 20.

⁴⁹ Orzeczenie BGer z 1 lipca 1993 r., BGE rocznik 119, tom II, s. 323, 324 i n.

⁵⁰ Orzeczenie BGer z 5 listopada 1992 r., BGE rocznik 118, tom II, s. 395, 397, z dalszymi odesłaniami.

b. Podział majątku wspólnego

Podział majątku wspólnego małżonków został uregulowany w art. 236–246 ZGB. W kwestiach nieuregulowanych w tych przepisach odpowiednie zastosowanie znajdują unormowania dotyczące zniesienia współwłasności oraz działu spadku (art. 246 ZGB).

Sposób podziału majątku wspólnego małżonków jest uzależniony do przyczyny zakończenia ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej.

W razie zakończenia ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej wskutek śmierci jednego ze współmałżonków lub uzgodnienia innego ustroju majątkowego małżeńskiego każdemu ze współmałżonków lub jego spadkobiercom przysługuje połowa majątku wspólnego (art. 241 ust. 1 ZGB). Małżonkowie mogą w umowie majątkowej małżeńskiej uzgodnić inne udziały w majątku wspólnym (np. przyznać jednemu z małżonków całość, 2/3 albo 3/4 majątku wspólnego, także pod określonymi warunkami⁵¹), jednakże nie mogą one umniejszać roszczeń ich zstępnych o uzyskanie rezerwy (art. 241 ust. 2 i 3 ZGB).

Natomiast w razie zakończenia ustroju majątkowej wspólności małżeńskiej wskutek rozwodu, separacji, stwierdzenia nieważności małżeństwa, sądowego zarządzenia rozdzielnosci majątkowej lub „przejścia” na mocy ustawy do ustroju rozdzielnosci majątkowej, każdy z małżonków otrzymuje z majątku wspólnego te przedmioty, które w ustawowym ustroju rozdzielnosci majątkowej z wyrównaniem dorobków należałyby do jego majątku osobistego (art. 242 ust. 1 ZGB). Oznacza to, że poza składnikami wskazanymi w art. 225 ZGB (tzn. przedmiotami umownie lub z mocy ustawy wyłączonymi z majątku wspólnego, przedmiotami nabytymi przez małżonka nieodpłatnie od osoby trzeciej, a także przedmiotami, które z mocy ustawy należą do majątku osobistego małżonka, a więc tymi, które służą mu do użytku osobistego oraz roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdę, zob. punkt I.1.b powyżej) są to te przedmioty, które stanowiły jego własność na początku obowiązywania tego ustroju majątkowego lub które uzyskał on w drodze dziedziczenia, lub nieodpłatnie oraz ich surogaty (art. 198 ZGB). Powyższe oznacza, że – w razie braku wyraźnego, odmiennego uregulowania tej kwestii w umowie majątkowej małżeńskiej – niezależnie od wybranego przez małżonków modelu ustawowej wspólności małżeńskiej zostaje ona w tych przypadkach jej zakończenia przekształcona z mocy ustawy we wspólność dorobku⁵². Na podstawie tej regulacji każdy z małżonków uzyskuje własność powyższych przedmiotów *ex tunc*, a tym samym następuje ich zwrot w naturze i ze skutkiem rzeczowym. Pozostały majątek wspólny podlega podziałowi po połowie (art. 242 ust. 2 ZGB). Odmiennie uzgodnienia są skuteczne tylko wtedy, gdy zostały one wyraźnie uregulowane w umowie majątkowej małżeńskiej (art. 242 ust. 3 ZGB).

⁵¹ A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar...*, art. 241 ZGB nb. 4.

⁵² Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 242 ZGB nb. 1 i n. oraz A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar...*, art. 241 ZGB nb. 1 i n.

Ponadto w razie zakończenia majątkowej wspólności małżeńskiej wskutek śmierci jednego ze współmałżonków drugiemu małżonkowi przysługują szczególne uprawnienia w odniesieniu do sposobu przeprowadzenia podziału majątku wspólnego.

Zgodnie z art. 243 ZGB żyjący małżonek może żądać – za zaliczeniem na jego udział w majątku wspólnym – przyznania mu tych przedmiotów, które w ustawowym ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków należałyby do jego majątku osobistego⁵³. Celem tego uregulowania jest umożliwienie żyjącemu małżonkowi przejęcia tych składników majątkowych i zapobieżenia przekazania ich innym osobom, albowiem ustawodawca przyjmuje, że ma on szczególny stosunek do tych przedmiotów. Przyznanie tych przedmiotów następuje *verba legis* z zaliczeniem na jego udział w majątku wspólnym; zgodnie z poglądem dominującym w doktrynie możliwe jest żądanie przez małżonka przyznania mu przedmiotów przekraczających jego udział w majątku wspólnym za odpowiednią spłatą na rzecz pozostałych współspadkobierców.

Ponadto, jeżeli do majątku wspólnego należy dom lub mieszkanie, w którym małżonkowie żyli, lub sprzęty domowe, wówczas może on żądać przyznania mu ich własności za zaliczeniem na jego udział w majątku wspólnym (art. 244 ust. 1 ZGB). Także i to żądanie może zostać uwzględnione pod warunkiem dokonania spłat na rzecz pozostałych współspadkobierców⁵⁴. Powyższe uprawnienie przysługuje także każdemu z małżonków, których majątkowa wspólność małżeńska uległa zakończeniu z innych przyczyn niż śmierć współmałżonka, jednakże tylko wtedy, gdy wykaże on swój „przeważający interes” w takim podziale (art. 244 ust. 2 ZGB). Powyższa przesłanka jest spełniona, jeżeli małżonek jest – np. ze względu na opiekę na dziećmi, niepełnosprawność lub sytuację zawodową – zdany na dalsze zamieszkiwanie we wspólnym domu lub mieszkaniu albo na przedmioty wchodzące w skład gospodarstwa domowego. Artykuł 244 ZGB ma charakter dyspozytywny, a tym samym może zostać zmodyfikowany lub wyłączony w umowie majątkowej małżeńskiej.

Ponadto, niezależnie od powyższej regulacji, każdy z małżonków w razie zakończenia majątkowej wspólności małżeńskiej z dowolnych przyczyn może żądać przyznania mu innych składników majątku wspólnego na własność (za zaliczeniem na jego udział w majątku wspólnym), jeżeli wykaże on swój „przeważający interes” w takim podziale (art. 245 ZGB). Przeważający interes zachodzi, gdy małżonek ma szczególny stosunek do danego przedmiotu, przy czym uwzględniane są okoliczności społeczne, rodzinne, ekonomiczne i emocjonalne⁵⁵.

⁵³ Do końca akapitu za H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 243 ZGB nb. 5 oraz 18 i n.

⁵⁴ Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 244 ZGB nb. 1 oraz 3 i n.; A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar...*, art. 244 ZGB nb. 3 i 5.

⁵⁵ Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 245 ZGB nb. 2 i 4 oraz H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 245 ZGB nb. 16.

Także art. 245 ZGB ma charakter dyspozytywny, a tym samym może zostać zmodyfikowany lub wyłączony w umowie majątkowej małżeńskiej.

Sam podział majątku wspólnego małżonków może – ze względu na zawarte w art. 246 ZGB odesłanie do przepisów o dziale spadku – nastąpić w drodze umowy lub rozstrzygnięcia sądu. Tym samym przedstawiony powyżej (zob. lit. a) sposób przeprowadzenia działu spadku znajduje zastosowanie również w odniesieniu do podziału majątku wspólnego. Także w odniesieniu do podziału majątku wspólnego małżonków zastosowanie znajduje zasada swobody umów⁵⁶, a tym samym małżonkowie, dokonując zgodnego podziału majątku wspólnego, mogą odstąpić od ustawowych zasad podziału. Granicą dopuszczalnych uzgodnień jest ochrona praw osób trzecich, np. zstępnych uprawnionych do rezerwy. Wyjątek od zastosowania przepisów o dziale spadku do podziału majątku wspólnego małżonków stanowi regulacja art. 611 ZGB (zob. punkt 13 poniżej), która obowiązuje jedynie przy dziale spadku⁵⁷.

3. Zasada kompleksowości postępowania działowego, w szczególności treść żądania pozwu

a. Dział spadku

Zgodnie z utrwalonym wieloletnim orzecznictwem BGer i praktyką żądanie pozwów o sądowy dział spadku ograniczało się do żądania ustalenia składu spadku po zmarłym i dokonania jego podziału, a tym samym obejmowało żądanie ustalenia (składu spadku) i ukształtowania stosunków prawnych (dokonania jego działu)⁵⁸. Jako uzasadnienie dopuszczalności takiego sformułowania żądania podnoszono, że kantonalne prawo procesowe nie wymagało od powoda wskazania w pozwie dokładnego planu działu spadku, albowiem niweczyłoby to jego – gwarantowane prawem federalnym – roszczenie o dział spadku.

1 stycznia 2011 r. wszedł w życie nowy, jednolity Szwajcarski Kodeks postępowania cywilnego (zob. punkt I.2.a powyżej) mający charakter ustawy federalnej, a tym samym kantonalne regulacje procesowe dopuszczające wskazane powyżej sformułowanie powództwa o dział spadku utraciły moc obowiązującą. Jednakże znaczenie wejścia w życie nowego ZPO w odniesieniu do wymogów stawianych żądaniu sądowego działu spadku jest w nauce oceniane niejednolicie.

Część autorów przyjmuje, że także po wejściu w życie ZPO przedstawiony powyżej dotychczasowy pogląd dopuszczający bardzo krótkie sformułowanie żądania powództwa o dział

⁵⁶ Tak P. Tuor, B. Schnyder, J. Schmid, A. Rumo-Jungo, *Das schweizerische...*, s. 335.

⁵⁷ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 246 ZGB nb. 2.

⁵⁸ Do końca akapitu za T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 129 i n.

spadku pozostaje aktualny⁵⁹. W szczególności w odniesieniu do powództw dwustronnych (do których należy powództwo o dział spadku, zob. uwagi poniżej) wynikający z art. 84 ust. 2 ZPO wymóg dokładnego określenia roszczenia jest złagodzony, a tym samym wystarczające jest ogólne sformułowanie żadanego ukształtowania. Przeciwnicy tego poglądu wskazują, że nie ma on wyraźnego oparcia w ZPO⁶⁰.

W związku z powyższym w nauce reprezentowany jest również pogląd, zgodnie z którym przedstawione powyżej stanowisko dopuszczające bardzo zwarte sformułowanie żądania powództwa o dział spadku jest nieaktualne⁶¹. Żądanie ustalenia składu spadku jest niedopuszczalne ze względu na brak interesu prawnego, albowiem możliwe jest wytoczenie powództwa o dział spadku, a nadto nie dotyczy ono ustalenia istnienia praw lub stosunków prawnych, lecz faktów. Ponadto dotychczasowe sformułowanie żądania pozwu o dział spadku sugerowało, że ustalenie składu spadku jest dokonywane przez sąd z urzędu, podczas gdy także w tym postępowaniu obowiązuje zasada kontradyktoryjności (zob. punkt III.9 poniżej).

Ze względu na nakaz dokładnego określenia roszczenia (zob. art. 84 ust. 2 ZPO) także powództwo o dział spadku musi dokładnie określać żądany dział spadku, tak aby na jego podstawie możliwe było wydanie wyroku⁶². Jeżeli powód żąda przyznania mu określonych składników spadku lub ich zbycia, wówczas musi to wyraźnie wskazać w żądaniu pozwu. Tylko wtedy, gdy jest to niemożliwe lub nie można tego od powoda wymagać, dopuszczalne jest wytoczenie powództwa bez dokładnego wskazania żądanej kwoty, co zostało uregulowane w art. 85 ZPO. Dalsze wyjątki, w których dokładne określenie żądania nie jest wymagane, obejmują:

- a) tzw. powództwo stopniowe – tj. powództwo łączące powództwo o udzielenie informacji (np. w odniesieniu do istnienia składników spadku) z żądaniem działu spadku,
- b) sytuacje, w których treść żądania jest uzależniona od wyniku postępowania dowodowego (np. w szczególności w odniesieniu do wartości poszczególnych składników spadku),
- c) sytuacje, w których dział poszczególnych składników spadku ma nastąpić w drodze losowania (zob. art. 611 ZGB).

Powództwo o dział spadku ma charakter powództwa o ukształtowanie, jednakże przyjmuje się, że wyrok dotyczący działu spadku może zawierać także rozstrzygnięcia charakterystyczne dla powództw o świadczenie (np. nakaz wydania określonych składników spadku znajdujących się w posiadaniu innych spadkobierców)⁶³.

⁵⁹ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 67 i n.; S. Wolf, R. Brazerol, *Grundsätze...*, s. 1436 i n.; zob. też wzór powództwa o dział spadku, który zamieszcza: T. Gabathuler, *Erben...*, s. 120.

⁶⁰ T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 139.

⁶¹ Do końca akapitu za T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 134 i n.

⁶² Do końca akapitu za T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 138 i n.

⁶³ T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 131.

Ponadto w nauce jest ono charakteryzowane jako tzw. powództwo dwustronne (*actio duplex*), choć ani ZGB, ani ZPO nie posługuje się tym pojęciem⁶⁴. Powyższe powództwa dotyczą stosunków prawnych opartych na wspólności, które są znoszone mocą wyroku kształtującego, przy czym z reguły także stronie pozwanej przysługują określone roszczenia, a tym samym każda ze stron postępowania może być jednocześnie powodem i pozwanym. Jeżeli strona pozwana dochodzi swoich roszczeń, wówczas – jako wyjątek od zasady, że wniosek pozwanego może dotyczyć jedynie oddalenia, zwrotu lub uwzględnienia powództwa – może ona zgłosić własny wniosek o ukształtowanie stanu prawnego (np. przyznania określonych składników masy spadku) bez konieczności wytoczenia powództwa wzajemnego. W odniesieniu do znaczenia wniosku pozwanego dla zakresu władzy dyskrejonalnej sędziego zob. punkt IV.7 poniżej.

b. Podział majątku wspólnego małżonków

Ze względu na zawarte w art. 246 ZGB odesłanie do przepisów o dziale spadku powyższe wypowiedzi w doktrynie zdają się znajdować odpowiednie zastosowanie także w odniesieniu do podziału majątku wspólnego małżonków.

4. Swoboda stron

Również w postępowaniu spornym strony mogą zawrzeć ugodę dotyczącą działu spadku oraz roszczeń dodatkowych, a także podziału majątku wspólnego.

Jednakże zawarcie porozumienia dotyczącego skutków rozwodu, w tym także skutków w odniesieniu do majątku wspólnego, podlega regulacji art. 279 ZPO, i to niezależnie od faktu, czy jest ono zawierane w toku postępowania rozwodowego czy też niezależnie od niego⁶⁵. Zgodnie z art. 279 ust. 2 ZPO jest ono wiążące, jeżeli zostanie zatwierdzone przez sąd; jego treść jest ujmowana w rubrum wyroku rozwodowego. Celem tej regulacji jest uniknięcie sytuacji, w której jedna ze stron – np. aby uzyskać żądany rozwód – zostanie zmuszona do niestosownych (*sittenwidrig* – sprzecznych z dobrymi obyczajami, niemoralnych) lub niesprawiedliwych ustępstw. Sąd zatwierdza zawarte porozumienie, jeżeli przekonał się o tym, że małżonkowie zawarli je dobrowolnie po dokładnym rozważeniu wszystkich okoliczności, a samo porozumienie jest jasne, kompletne (przy czym dopuszczalne jest przekazanie

⁶⁴ Do końca akapitu za T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 137 oraz S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 70 i n.

⁶⁵ Do końca akapitu za T. Sutter-Somm, N. Gut [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 279 ZPO nb. 3 i n.

określonych skutków rozwodu, np. obowiązku alimentacyjnego, sądowi do rozstrzygnięcia) i nie jest oczywiście sprzeczne z dobrymi obyczajami, tj. zgodnie z orzecznictwem BGer, z panującą moralnością, czyli ogólnym poczuciem przyzwoitości lub podstawowymi zasadami i wartościami etycznymi całego porządku prawnego. Ta ostatnia przesłanka nie jest spełniona np. wtedy, gdy porozumienie odbiega od regulacji ustawowej w sposób niedający się uzasadnić z uwzględnieniem zasady słuszności⁶⁶. Jako przykład oczywiście niestosownego porozumienia wskazywane jest zrzeczenie się roszczeń alimentacyjnych, które skutkowałoby koniecznością ich dochodzenia od krewnych małżonka lub koniecznością wnioskowania o świadczenia pomocy społecznej.

5. Wyrok wstępny

W postępowaniu o dział spadku i podział majątku wspólnego małżonków możliwe jest wydanie wyroku wstępnego na podstawie zasad ogólnych. Zgodnie z art. 237 ust. 1 ZPO sąd może wydać wyrok wstępny, jeżeli w razie odmiennej oceny sprawy przez sąd drugiej instancji możliwe byłoby natychmiastowe wydanie przez niego wyroku końcowego, a tym samym zaoszczędzenie znaczącego nakładu czasu i kosztów. Przykładem rozstrzygnięcia nadającego się do ujęcia w formie wyroku wstępnego w postępowaniu działowym jest stwierdzenie istnienia legitymacji procesowej powoda; w razie jej braku konieczne byłoby wydanie wyroku końcowego⁶⁷.

6. Dział częściowy

Zgodnie z dominującym poglądem w nauce w prawie szwajcarskim dopuszczalne jest wytoczenie powództwa o częściowy dział spadku⁶⁸. W praktyce ma on miejsce, jeżeli jednemu ze spadkobierców zależy na uzyskaniu konkretnych składników spadku, natomiast los pozostałych nie jest dla niego istotny⁶⁹. Należy jednak zauważyć, że nawet w razie pozwu o częściowy dział spadku jeden z pozwanych współspadkobierców może żądać dokonania

⁶⁶ Orzeczenie BGer z 10 listopada 1995 r., BGE rocznik 121, tom III, s. 393, 395.

⁶⁷ D. Staehelin [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 237 ZPO nb. 6.

⁶⁸ S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 73 i n.; M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 2; B. Graham-Siegenthaler [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht - Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB - PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 604 ZGB nb. 10.

⁶⁹ Do końca akapitu za S. Wolf, R. Brazerol, *Grundsätze...*, s. 1437.

działu całego spadku. Wówczas sąd dokonuje działu całego spadku, a żądanie częściowego działu spadku staje się bezprzedmiotowe.

Powyższe znajduje odpowiednie zastosowanie do podziału majątku wspólnego małżonków.

7. Dział uzupełniający

W razie częściowego działu spadku lub podziału majątku wspólnego małżonków złożenie pozwu o uzupełniający dział spadku lub podział majątku wspólnego jest dopuszczalne tak długo, jak długo istnieją jakiegokolwiek składniki spadku lub majątku wspólnego, które nie zostały objęte dokonaniem wcześniej działem częściowym⁷⁰.

8. Kumulacja różnych działów

W prawie szwajcarskim możliwa jest kumulacja różnych działów, w szczególności podziału majątku wspólnego małżonków oraz działu spadku. W tej sytuacji Sąd Federalny przyjmuje, że konieczne jest najpierw przeprowadzenie podziału majątku wspólnego małżonków, gdyż dopiero wtedy ustalony jest skład spadku, a tym samym jego dział staje się możliwy⁷¹.

9. Zasady dyspozycyjności i kontradyktoryjności

W postępowaniu spornym w przedmiocie działu spadku i podziału majątku wspólnego zasady dyspozycyjności i kontradyktoryjności obowiązują bez ograniczeń⁷². W szczególności sąd jest nimi związany w razie zgodnego wniosku powoda i pozwanego o dział spadku lub podział majątku wspólnego (zob. punkt III.3.a powyżej); ponadto – bez odpowiedniego wniosku jednej ze stron – nie może on dokonać podziału spadku w drodze losowania (zob. punkt III.2.a powyżej); w odniesieniu do postępowania dowodowego w postępowaniu w przedmiocie podziału majątku wspólnego małżonków zob. także punkt II.6.b powyżej.

⁷⁰ Tak w odniesieniu do działu spadku P. Eitel, *Grundfragen der Erbteilung* [w:] J. Schmid (red.), *Nachlassplanung und Nachlassenteilung*, Zurych 2014, s. 356 i n.

⁷¹ Orzeczenie BGer z 26 lutego 1981 r., BGE rocznik 107, tom II, s. 119, 127 oraz T. Gabathuler, *Erben...*, s. 57.

⁷² Tak w odniesieniu do działu spadku T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 133 i n.

10. Przymus adwokacki

Szwajcarskie ZPO nie przewiduje przymusu adwokackiego. Jedynie w postępowaniu przed Sądem Federalnym konieczna jest reprezentacja danej strony przez adwokata (art. 40 ust. 1 BGG).

11. Wstępowanie następców prawnych do toczącego się postępowania

Wstępowanie następców prawnych do postępowań działowych podlega ogólnej regulacji; tym samym brak jest w tym zakresie szczególnych ograniczeń.

12. Rozporządzanie składnikami mienia w toku postępowania działowego

Prawo szwajcarskie nie zawiera szczególnych regulacji dotyczących rozporządzania składnikami spadku lub majątku wspólnego małżonków w toku postępowania działowego. Dla postępowania działowego oznacza to konieczność odpowiedniej zmiany powództwa o dział spadku lub podział majątku wspólnego małżonków.

13. Ochrona wierzycieli przed niekorzystnymi skutkami podziału

Szwajcarski Kodeks cywilny zawiera pewne regulacje mające na celu ochronę wierzycieli przed niekorzystnymi dla nich skutkami działu spadku lub podziału majątku wspólnego.

W odniesieniu do stosunków majątkowych małżeńskich art. 193 ust. 1 ZGB stanowi, że poprzez podział majątku wspólnego⁷³ niedopuszczalne jest wyłączenie spod odpowiedzialności składników majątku, z których wierzyciele jednego z małżonków lub majątku wspólnego mogli domagać się zaspokojenia. Innymi słowy nadal możliwe jest skierowanie egzekucji do tych przedmiotów, niezależnie od zmiany osoby uprawnionej, tak jakby powyższa zmiana nie miała miejsca⁷⁴. Aktualny uprawniony może oczywiście uniknąć egzekucji poprzez zaspokojenie roszczenia wierzyciela.

Jeżeli przeniesione w ten sposób na jednego z małżonków składniki majątkowe nie mogą stanowić przedmiotu egzekucji (albowiem zostały one zbyte, zużyte, zniszczone itp.), wówczas art. 193 ust. 2 ZGB przewiduje akcesoryjną i subsydiarną odpowiedzialność osobistą

⁷³ Oraz poprzez inne podobne czynności, w szczególności dotyczące poszczególnych składników majątku wspólnego, a nie majątku jako całości.

⁷⁴ Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), ZGB-Kommentar..., art. 193 ZGB nb. 1 i 7 oraz A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), CHK – Handkommentar..., art. 193 ZGB nb. 11.

tego małżonka całym jego majątkiem za dany dług⁷⁵. W tej sytuacji jest on zobowiązany do spłaty długu, jednakże może zwolnić się od tej odpowiedzialności, jeżeli wykaże, że otrzymany przez niego majątek nie był wystarczający.

W odniesieniu do działu spadku ZGB uprawnia wierzyciela (który nabył, lub na rzecz którego dokonano zajęcia roszczenia spadkobiercy o udział w spadku, lub który posiada potwierdzenie bezskuteczności egzekucji przeciwko danemu spadkobiercy), do żądania, aby w miejsce tego spadkobiercy w dziale spadku brał udział odpowiedni organ (art. 609 ust. 1 ZGB). *Ratio legis* tego postanowienia jest ochrona wierzyciela przed niekorzystnymi dla niego skutkami działu spadku, albowiem celem działania organu jest zapewnienie, aby reprezentowany przez niego spadkobierca – a tym samym jego wierzyciel – otrzymał ze spadku wszystko, co mu się należy⁷⁶. Powyższe stanowi jedyny wyjątek od zasady swobodnego prywatnego podziału spadku (zob. punkt III.2.a powyżej). Organowi przysługują przy tym wszystkie uprawnienia, jakie przysługiwałyby temu spadkobiercy, w tym możliwość wytoczenia powództwa o dział spadku. Nie musi on przy tym dla swoich działań uzyskać zgody ani spadkobiercy, ani wierzyciela. Dział spadku dokonany bez udziału właściwego organu nie wiąże wierzyciela. Właściwy organ jest określany prawem kantonu i może to być zarówno sąd, jak i organ administracji. Pozostali spadkobiercy mogą oczywiście uniknąć udziału właściwego organu przy dziale spadku poprzez zaspokojenie należności wierzyciela.

⁷⁵ Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 193 ZGB nb. 1 i 9 oraz A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 193 ZGB nb. 12 i n.

⁷⁶ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 609 ZGB nb. 4, 6, 8 i n.; M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 193 ZGB nb. 1 oraz 5 i n.; T. Meyer [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht - Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB - PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 193 ZGB nb. 1 oraz 3 i n.

IV. Tryb postępowania co do dodatkowych roszczeń związanych z działem majątków i praw wspólnych

1. Roszczenia dodatkowe

Prawo szwajcarskie nie posługuje się pojęciem roszczeń dodatkowych. W dalszych rozważaniach przez to pojęcie rozumiane będą roszczenia między uczestnikami podziału z tytułu pobranych pożytków i innych przychodów, nakładów poczynionych na spadek lub majątek wspólny oraz spłaconych długów spadkowych lub długów wspólnych.

2. Podział roszczeń dodatkowych

Ze względu na brak wyodrębnienia roszczeń dodatkowych prawo szwajcarskie nie dokonuje ich podziału na roszczenia mające znaczenie prejudycjalne i pozostałe roszczenia dodatkowe.

3. Tryb postępowania

a. Sprawy o dział spadku

W literaturze szwajcarskiej *P. Eitel* wskazuje, że ze względu na fakt, iż podział spadku może nastąpić po wielu latach od otwarcia spadku, możliwe jest powstanie pomiędzy spadkobiercami roszczeń dodatkowych, definiowanych jako nakłady poniesione lub pożytki pobrane z rzeczy wchodzących w skład masy spadku⁷⁷. Szwajcarski Kodeks cywilny nie zawiera jasnej regulacji dotyczącej tych roszczeń. *P. Eitel* za możliwe uznaje zastosowanie do nich – w drodze analogii do przepisów dotyczących wyrównania pomiędzy spadkobiercami przysporzeń otrzymanych od spadkodawcy za jego życia (zob. art. 630 ust. 2 ZGB) – regulacji art. 938–940 ZGB dotyczącej odpowiedzialności posiadacza w dobrej lub złej wierze oraz odpowiednie zastosowanie przepisów dotyczących poszczególnych stosunków umownych zawartych w Kodeksie zobowiązań. Sąd Federalny rozważał kwestie związane z tymi roszczeniami w dwóch wyrokach i stwierdził, że spadkobierca, który mógł korzystać ze składnika

⁷⁷ Do końca akapitu za *P. Eitel, Grundfragen...*, s. 342 i n.

spadku przed działem spadku, jest zobowiązany do zapłaty na rzecz współspadkobierców odszkodowania z tego tytułu w postaci rynkowego czynszu najmu lub dzierżawy, przy czym *in concreto* nie jest konieczne ustalenie, czy między wspólnotą spadkobierców a jednym ze spadkobierców została zawarta umowa najmu lub dzierżawy⁷⁸. Jednakże sąd nie wypowiedział się w tych rozstrzygnięciach co do podstawy prawnej tego roszczenia.

Powyższe roszczenia mogą być także objęte pozwem o dział spadku i uwzględnione w postępowaniu działowym⁷⁹.

b. Sprawy o podział majątku wspólnego

Regulacje dotyczące sposobu podziału majątku wspólnego zawarte w art. 241 i 242 ZGB (zob. punkt III.2.b powyżej) dotyczą majątku wspólnego netto małżonków, tj. po uwzględnieniu długów majątku wspólnego⁸⁰. Tym samym od wartości majątku wspólnego odliczane są najpierw jego długi. Jeżeli ich wysokość przekracza wartość majątku wspólnego, wówczas podlegają one podziałowi pomiędzy małżonków. Do długów majątku wspólnego mogą należeć także roszczenia dodatkowe.

Prawo szwajcarskie zawiera dwie odrębne regulacje dotyczące roszczeń pomiędzy masami majątkowymi małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej.

ba. Roszczenia pomiędzy majątkami osobistymi małżonków

Artykuł 235 ZGB dotyczy długów pomiędzy małżonkami, tj. sytuacji, w których jeden z małżonków jest wierzycielem, a drugi dłużnikiem, przy czym te długi mogą dotyczyć wyłącznie majątków osobistych⁸¹; długi pomiędzy majątkiem osobistym jednego z małżonków a majątkiem wspólnym mają inny charakter prawny i są uregulowane w art. 238 i 239 ZGB (zob. lit. bb poniżej).

Zgodnie z art. 235 ust. 1 ZGB ustrój majątkowy nie ma żadnego wpływu na wymagalność wyżej wskazanych długów. Długi pomiędzy małżonkami podlegają regulacji prawa zobowiązań⁸² z zastrzeżeniem zawartego w art. 235 ust. 2 ZGB wyjątku, zgodnie z którym jeżeli spłata długów pieniężnych lub zwrot rzeczy sprawia małżonkowi zobowiązanemu poważne

⁷⁸ Orzeczenia BGer z 27 maja 2010 r., 5A_776/2009 oraz z 4 października 2010 r., 5A_341/2010, oba baza danych SWISSLEX.

⁷⁹ B. Graham-Siegenthaler [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 604 ZGB nb. 9 oraz S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 66.

⁸⁰ Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 241 ZGB nb. 2 oraz A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 241 ZGB nb. 3.

⁸¹ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 235 ZGB nb. 1.

⁸² A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 235 ZGB nb. 1 i n.

trudności, które stanowią zagrożenie dla wspólnoty małżeńskiej, wówczas może on żądać odroczenia ich wymagalności, przy czym roszczenia te mogą podlegać zabezpieczeniu, jeżeli okoliczności tego wymagają. Powyższe stanowi konkretyzację istniejącego w prawie szwajcarskim ogólnego obowiązku wspierania drugiego małżonka⁸³.

Powyższe długi mogą być dochodzone na zasadach ogólnych, niezależnie od podziału majątku wspólnego⁸⁴. W literaturze brak jest wyraźnych wypowiedzi dotyczących kwestii, czy powyższe długi mogą być także uwzględnione w postępowaniu w przedmiocie podziału majątku wspólnego małżonków. Jednakże, z cytowanego orzeczenia BGer z 15 grudnia 2000 r.⁸⁵ zdaje się wynikać taka możliwość: Sąd Federalny przyjął w nim, że choć powódka nie żądała kompleksowego podziału, lecz dochodziła konkretnego roszczenia jej majątku osobistego, to do jej kompetencji należy decyzja, czy dochodzi ona tych długów w ramach takiego podziału. Ponadto w doktrynie wskazuje się, że w razie dochodzenia przez jednego z małżonków jednego z roszczeń istniejących pomiędzy nimi dla drugiego z małżonków może być celowe wytoczenie powództwa wzajemnego z żądaniem dokonania kompletnego rozliczenia lub w ramach powództwa dwustronnego (zob. punkt III.2.a powyżej) zgłoszenie własnych roszczeń wynikających ze stosunków majątkowych małżeńskich⁸⁶. Ponadto w odniesieniu do postępowań o podział majątku wspólnego ZGB i ZPO posługują się sformułowaniem, które obejmuje nie tylko podział majątku wspólnego, lecz całe rozliczenie stosunków majątkowych małżonków.

Należy przy tym zauważyć, że powyższa regulacja dotyczy istniejących długów. Odmienne niż w odniesieniu do przesunięć majątkowych pomiędzy majątkiem wspólnym a majątkami osobistymi (zob. lit. bb poniżej), art. 235 ZGB nie stanowi podstawy żądania rozliczenia nakładów pomiędzy majątkami osobistymi. Wyraźna regulacja roszczeń kompensacyjnych pomiędzy majątkami osobistymi małżonków nie jest zawarta w ZGB. W nauce przyjmuje się, że zastosowanie znajdują wówczas zasady dotyczące ustawowego ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków, tj. art. 206 ZGB⁸⁷ (zob. lit. bb poniżej).

bb. Roszczenia między majątkiem wspólnym a majątkami osobistymi małżonków

Drugi rodzaj roszczeń dodatkowych obejmuje roszczenia kompensacyjne pomiędzy majątkiem osobistym jednego z małżonków a majątkiem wspólnym, uregulowane w art. 238

⁸³ H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 235 ZGB nb. 7.

⁸⁴ Orzeczenie BGer z 15 grudnia 2000 r., BGE rocznik 127, tom III, s. 46, 50.

⁸⁵ Orzeczenie BGer z 15 grudnia 2000 r., BGE rocznik 127, tom III, s. 46, 50.

⁸⁶ G.S. Genna, *Güterrechtliche Auskunftsansprüche unter Ehegatten. Bemerkung zu BGer 5A_72/2009*, recht 2009, s. 172, przypis 25.

⁸⁷ Tak H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 10 oraz G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 1.

i 239 ZGB. Pierwsze z nich dotyczą spłaty długów jednego majątku środkami pochodzącymi z innego majątku, drugie – udziału we wzroście wartości składników jednego majątku, na które zostały poczynione nakłady z innego majątku.

Zgodnie z art. 238 ust. 1 ZGB przy podziale majątku wspólnego istnieją roszczenia kompensacyjne pomiędzy majątkiem wspólnym i majątkiem osobistym każdego z małżonków, jeżeli długi, które dotyczą jednego z tych majątków, zostały zaspokojone środkami pochodzącymi z innego majątku.

Dług dotyczy tego majątku, z którym jest związany, a w razie zaś wątpliwości dotyczy majątku wspólnego (art. 238 ust. 2 ZGB). Decydujący jest najściślejszy związek rzeczowy, który może wynikać z pochodzenia długu (np. nabycie rzeczy do majątku wspólnego), jego celu (np. alimentacja małżonka) lub szczególnego związku rzeczowego z danym majątkiem (np. zarząd określonym składnikiem majątku)⁸⁸.

Artykuł 238 ZGB ma charakter dyspozytywny, a tym samym małżonkowie mogą w drodze umowy zmienić zarówno przyporządkowanie długów do poszczególnych majątków, jak i samo istnienie oraz zakres roszczeń kompensacyjnych⁸⁹.

Artykuł 239 ZGB reguluje z kolei roszczenia kompensacyjne istniejące, jeżeli wydatek z majątku osobistego jednego z małżonków lub majątku wspólnego przyczynił się do nabycia, poprawy lub utrzymania składnika innej masy majątkowej; w tej sytuacji odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy dotyczące udziału we wzroście wartości, zawarte w regulacji ustawowego ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków. Powyższe oznacza odesłanie do regulacji określonej w art. 206 ZGB. Także inne bezpośrednie przesunięcia majątkowe z jednej masy majątkowej do drugiej, np. zmieszanie, połączenie i przerobienie, podlegają art. 239 ZGB⁹⁰.

Zgodnie z art. 206 ust. 1 ZGB, jeżeli wskutek opisanych powyżej nakładów dokonanych bez świadczenia wzajemnego i bez zamiaru darowizny w chwili podziału majątku wspólnego wartość danego przedmiotu majątkowego jest wyższa, wówczas uprawnionemu do majątku, z którego poniesione zostały nakłady, przysługuje roszczenie w wysokości odpowiadającej udziałowi jego nakładów w wartości przedmiotu; jest ono obliczane na podstawie aktualnej wartości tego przedmiotu⁹¹. Natomiast jeżeli nastąpiła utrata wartości, wówczas uprawnionemu do majątku, z którego pochodziło to przysporzenie, przysługuje roszczenie w wysokości pierwotnych nakładów (gwarancja wartości nominalnej). Małżonkowie mogą

⁸⁸ Do końca akapitu za G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 3 oraz A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 235 ZGB nb. 2.

⁸⁹ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 5.

⁹⁰ Tak H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 15.

⁹¹ Do końca akapitu za A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 239 ZGB nb. 2.

jednak w drodze pisemnego porozumienia wyłączyć lub zmienić zakres roszczeń z tytułu udziału w zmianie wartości (art. 206 ust. 3 ZGB). Celem art. 239 ZGB nie jest jednak zwrot poniesionych nakładów, lecz przyznanie drugiemu małżonkowi udziału w tzw. koniunkturalnym wzroście wartości danego przedmiotu majątkowego, tj. wzroście wynikającym ze zmiany sytuacji rynkowej; zwrot poniesionych nakładów następuje natomiast na podstawie art. 238 ZGB.

Rozliczenie na podstawie art. 238 i 239 ZGB wygląda następująco⁹²: Punktem wyjścia jest nakład (inwestycja) z jednego majątku na drugi; z inwestującego majątku spłacane są długi dotyczące innego majątku, przyczyniając się do nabycia, poprawy lub utrzymania składnika tej innej masy majątkowej. Przykładowo z majątku osobistego ponoszone są koszty remontu należącej do majątku wspólnego nieruchomości; dług z tego tytułu (np. wobec wykonawców robót) dotyczy zgodnie z art. 238 ust. 2 ZGB majątku wspólnego, jest jednak spłacany z majątku osobistego jednego z małżonków. W tej sytuacji na podstawie art. 238 ZGB inwestujący z majątku osobistego na majątek wspólny małżonek ma roszczenie kompensacyjne w wysokości dokonanej inwestycji. Obok roszczenia z art. 238 ZGB inwestujący małżonek może mieć roszczenie kompensacyjne na podstawie art. 239 ZGB, jeżeli w chwili podziału majątku dany składnik majątku jest więcej warty ze względu na zmianę sytuacji rynkowej.

Dokładne obliczenie wysokości udziału we wzroście wartości określonego przedmiotu (na podstawie art. 206 w zw. z art. 239 ZGB) może zostać zobrazowane na następującym przykładzie⁹³. Żona odziedziczyła nieruchomość wartą wówczas 400 000 franków szwajcarskich. Na jej remont wydała z majątku osobistego 50 000 franków szwajcarskich, małżonek poniósł nakłady z majątku osobistego także w wysokości 50 000 franków szwajcarskich. W chwili podziału majątku wspólnego nieruchomość jest warta 750 000 franków szwajcarskich. Pierwotne roszczenie małżonka w wysokości 50 000 franków szwajcarskich (jego nakłady) wzrasta do 75 000 franków szwajcarskich, albowiem od wartości końcowej nieruchomości (750 000 franków szwajcarskich) odejmowana jest jej wartość początkowa (500 000 franków szwajcarskich, z uwzględnieniem nakładów na remont); tak obliczony wzrost wartości o 250 000 franków szwajcarskich podlega podziałowi w stosunku 9:1 (albo 450 000 franków szwajcarskich żony w porównaniu do 50 000 franków szwajcarskich męża) i skutkuje roszczeniem męża w wysokości 25 000 franków szwajcarskich.

Gdyby nastąpił spadek wartości nieruchomości, małżonkowi zgodnie z art. 206 zd. 2 oraz art. 239 zd. 2 i art. 238 ust. 1 ZGB przysługiwałoby roszczenie w wysokości poniesionego nakładu (w powyższym przykładzie w wysokości 50 000 franków szwajcarskich).

⁹² Do końca akapitu za A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 239 ZGB nb. 2.

⁹³ Na podstawie H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 31.

Powyższe roszczenia są wymagalne wraz z dokonaniem podziału majątku wspólnego⁹⁴, jednakże małżonkowie mogą je rozliczyć także podczas trwania wspólności małżeńskiej⁹⁵.

bc. Szczególny przypadek podziału majątku wspólnego na podstawie art. 242 ZGB

Jednakże, jeżeli majątkowa wspólność małżeńska ustaje wskutek rozvodu, separacji, stwierdzenia nieważności małżeństwa lub „przejścia” na mocy ustawy do ustroju rozdzielności majątkowej, wówczas zgodnie z art. 242 ZGB każdy z małżonków otrzymuje z majątku wspólnego te przedmioty, które w ustawowym ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków należałyby do jego majątku osobistego (zob. punkt III.2.b powyżej). Do zakończenia ustroju majątkowej wspólności małżeńskiej powyższe przedmioty należały do majątku wspólnego, a tym samym inwestycje na nie z majątku wspólnego początkowo nie powodowały skutku w postaci powstania roszczeń kompensacyjnych. Jednakże wraz z „powrotem” tych przedmiotów do majątku osobistego jednego z małżonków, powyższe nakłady nabierają charakteru nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków i wymagają rozliczenia.

W nauce, w odniesieniu do zmiany wartości przedmiotów powracających do majątku osobistego rozróżnia się pomiędzy tzw. wypracowanym wzrostem wartości i tzw. przypadkowym (koniunkturalnym) wzrostem lub spadkiem wartości⁹⁶. Przypadkowy wzrost wartości danego przedmiotu przypada w całości uprawnionemu małżonkowi, jego przypadkowa strata lub zniszczenie nie powoduje zaś co do zasady powstania roszczeń kompensacyjnych (z zastrzeżeniem roszczeń odszkodowawczych, jeżeli wynikało to z winy drugiego małżonka).

Na podstawie art. 239 ZGB roszczenie kompensacyjne powstaje wówczas, jeżeli wzrost wartości przedmiotu „powracającego” do majątku osobistego wynika z nakładów, które zostały poczynione na niego podczas trwania majątkowej wspólności małżeńskiej z majątku wspólnego lub majątku osobistego drugiego małżonka. Powyższa zasada obowiązuje także w odwrotnym przypadku, tj. w odniesieniu do wzrostu wartości przedmiotów wchodzących w skład majątku wspólnego lub majątku osobistego drugiego małżonka, na które poczynione zostały nakłady z „powracającego” majątku osobistego jednego z małżonków.

Jednakże w tej sytuacji przyjmuje się, że zawarte w art. 239 ZGB odesłanie nie prowadzi do (przedstawionego powyżej) art. 206 ZGB dotyczącego rozliczenia roszczeń o udział w zmianie wartości, lecz do art. 209 ust. 3 ZGB dotyczącego roszczeń kompensacyjnych pomiędzy majątkiem osobistym a dorobkiem małżonków. Powyższe wynika z faktu, że do

⁹⁴ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 239 ZGB nb. 2 i A. Jungo [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 235 ZGB nb. 7.

⁹⁵ Tak H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 19.

⁹⁶ Do końca punktu za H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 238 ZGB nb. 17 i n.

ustania wspólności obojgu małżonkom przysługiwało uprawnienie do tego przedmiotu, a tym samym uzasadnione jest zastosowanie regulacji art. 209 ust. 3 ZGB, zgodnie z którą uprawniony partycypuje nie tylko we wzroście, ale i w spadku wartości tego przedmiotu.

Zgodnie z art. 209 ust. 3 ZGB, jeżeli wskutek opisanego powyżej przysporzenia dokonanego bez świadczenia wzajemnego i bez zamiaru darowizny w chwili podziału majątku wspólnego wartość danego przedmiotu majątkowego jest wyższa lub niższa, wówczas uprawnionemu do majątku, z którego pochodziło to przysporzenie, przysługuje roszczenie w wysokości odpowiadającej udziałowi jego nakładu w tym wzroście lub spadku wartości; jest ono obliczane na podstawie aktualnej wartości tego przedmiotu. Różnicę w stosunku do regulacji art. 206 ZGB stanowi fakt, że art. 209 ust. 3 ZGB nie przewiduje gwarancji wartości nominalnej, a tym samym uprawniony małżonek uczestniczy także w utracie wartości przedmiotu.

4. Możliwość zgłaszania roszczeń dodatkowych

Roszczenia dodatkowe rozpoznawane w Szwajcarii w postępowaniach działowych obejmują jedynie roszczenia uczestników działu.

5. Dopuszczalność orzekania o roszczeniach dodatkowych z urzędu

Prawo szwajcarskie przewiduje możliwość orzekania o roszczeniach dodatkowych z urzędu. Roszczenia spadkodawcy wobec spadkobierców, które zgodnie z art. 612 ZGB w toku działu spadku podlegają zaliczeniu na jego udział w spadku, są w sądowym postępowaniu w przedmiocie działu spadku uwzględniane z urzędu⁹⁷.

6. Ograniczenia dopuszczalności zgłaszania roszczeń dodatkowych

W odniesieniu do prekluzji „środków ataku i obrony” zastosowanie znajduje regulacja dotycząca podnoszenia nowych okoliczności faktycznych i dowodów (zob. punkt VI.4 poniżej)⁹⁸.

⁹⁷ Tak S. Wolf, M. Eggele [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 614 ZGB nb. 29.

⁹⁸ Ch. Leutenberger [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leutenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 229 ZPO nb. 4a.

7. Zakres władzy dyskrecjonalnej sędziego

W postępowaniach o dział spadku władza dyskrecjonalna sędziego jest zależna od tego, czy powód i pozwany w pozwie i odpowiedzi na pozew (lub późniejszych pismach procesowych) zgłosili odmienne wnioski o dział spadku⁹⁹. Jeżeli oba wnioski mają odmienną treść, wówczas sądowi przysługuje szerokie uznanie w odniesieniu do sposobu działu spadku; jeżeli oba wnioski się pokrywają, wówczas jest on zgodny z zasadą dyspozycyjności nimi związany. Sąd jest także związany ustawową regulacją sposobu działu spadku (np. art. 612 i 612a ZGB, zob. punkt III.2.a powyżej) oraz rozrządzeniami spadkodawcy (art. 608 ZGB, zob. punkt III.2.a powyżej).

Powyższe znajduje odpowiednie zastosowanie do podziału majątku wspólnego małżonków.

8. Stosunek do innych postępowań

W doktrynie brak jest wypowiedzi dotyczących wpływu postępowania działowego na sprawy dotyczące roszczeń dodatkowych znajdujące się w toku.

⁹⁹ Do końca akapitu za T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 137 oraz S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 81 i n.

V. Podstawowe problemy postępowania dowodowego w postępowaniach działowych związane z wyceną majątku podlegającego działowi oraz roszczeń dodatkowych

1. Rygory udowadniania roszczeń

Rygory udowadniania roszczeń zgłaszanych w toku postępowań działowych nie odbiegają od zasad ogólnych obowiązujących w innych postępowaniach.

2. Sposoby wyceny przedmiotu działu

a. Sprawy o dział spadku

W odniesieniu do sposobu wyceny nieruchomości wchodzących w skład spadku i podlegających działowi prawo szwajcarskie stanowi, że w razie braku porozumienia spadkodawców co do wartości nieruchomości jest ona określana przez urzędowo powołanych rzeczoznawców (art. 618 ZGB). Szczegółowe uregulowanie ich właściwości, w tym rodzaj właściwego organu (organ sądowy lub organ administracji), zawiera prawo kantonalne.

Żądanie oszacowania wartości może zostać zgłoszone poza postępowaniem działowym i jest wówczas rozpoznawane w postępowaniu niespornym¹⁰⁰. W procesie następuje ono w drodze opinii biegłego¹⁰¹,

W odniesieniu do nieruchomości z reguły stosuje się następujący wzór: wartość rynkowa (zob. punkt 3.a poniżej) = (wartość realna + wysokość zysku)/2¹⁰². Jeżeli wysokość zysku ma być uwzględniona w wyższym stopniu, wówczas stosuje się następujący wzór: wartość rynkowa = (wartość realna + 2 x wysokość zysku)/3. W odniesieniu do domów jednorodzinnych uwzględniana jest z reguły wartość realna. Wartość realna obejmuje wartość gruntu oraz wartość zabudowy, przy uwzględnieniu utraty wartości wynikającej z wieku budynku. Wysokość zysku jest obliczana na podstawie skapitalizowanych rocznych dochodów z zastosowaniem

¹⁰⁰ Do końca akapitu za S. Wolf, M. Eggele [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 618 ZGB nb. 10 i n.

¹⁰¹ T. Göksu, *Das Rechtsbegehren...*, s. 145.

¹⁰² Do końca akapitu za C. Wehinger, R. Reich [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 617 ZGB nb. 5 i n. Szczegółowy opis także innych metod u S. Wolf, M. Eggele [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 617 ZGB nb. 26 i n.

następującego wzoru: wysokość zysku = (czysty zysk/rok) x 100/stopa kapitalizacji (z reguły odpowiadająca oprocentowaniu kredytów hipotecznych). Przy wycenie mogą zostać uwzględnione także prawdopodobne przyszłe zmiany sytuacji, np. zmiana planu zagospodarowania przestrzennego czy objęcie budynku ochroną konserwatorską.

b. Sprawy o podział majątku wspólnego małżonków

O sposobie wyceny składników majątku wspólnego małżonków decyduje sędzia rozpoznający powództwo działowe, a nie biegły, albowiem jest to kwestia prawna; samo oszacowanie tej wartości stanowi kwestię faktyczną należącą do kompetencji biegłego¹⁰³. W drodze analogii do art. 211 ZGB i na podstawie odesłania do przepisów o dziale spadku (zob. lit. a powyżej) powyższa wartość jest określana na podstawie wartości rynkowej składników majątku wspólnego¹⁰⁴; jednakże małżonkowie mogą w umowie majątkowej małżeńskiej uzgodnić inny sposób wyceny składników majątku wspólnego¹⁰⁵.

3. Stan i ceny uwzględnianie przy wycenie roszczeń dodatkowych

a. Sprawy o dział spadku

Prawo szwajcarskie reguluje stan i ceny uwzględniane przy dziale spadku, w skład którego wchodzi nieruchomości: Zgodnie z art. 617 ZGB jej wartość jest określana na podstawie jej wartości rynkowej (tj. wartości, którą można by osiągnąć w razie sprzedaży na wolnym rynku¹⁰⁶) w momencie podziału.

Niezależnie od brzmienia tego przepisu w nauce przyjmuje się, że – w braku odmiennego szczególnego unormowania – powyższa regulacja dotyczy nie tylko nieruchomości, lecz także innych składników spadku¹⁰⁷. Jednakże ma ona charakter dyspozytywny i może zostać zmieniona na mocy porozumienia spadkobierców (art. 607 ust. 2 ZGB, zob. punkt III.2.a powyżej) lub rozrządzenia spadkodawcy (art. 608 ZGB, zob. punkt III.2.a powyżej). Podział oznacza moment wydania wyroku w postępowaniu działowym.

¹⁰³ Orzeczenie BGer z 9 marca 1995 r., BGE rocznik 121, tom III, s. 152, 155.

¹⁰⁴ Orzeczenie BGer 9 marca 1995 r., BGE rocznik 121, tom III, s. 152, 155.

¹⁰⁵ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 240 ZGB nb. 3.

¹⁰⁶ Orzeczenie BGer z 30 listopada 1998 r., BGE rocznik 125, tom III, s. 1, 6.

¹⁰⁷ Do końca akapitu za S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 617 ZGB nb. 13 i n.; C. Wehinger, R. Reich [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 617 ZGB nb. 1 i n.; T. Meyer [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK - Handkommentar...*, art. 193 ZGB nb. 1.

b. Sprawy o podział majątku wspólnego

Skład majątku wspólnego oraz majątków osobistych małżonków jest ustalany na chwilę zakończenia ustroju majątkowej wspólności małżeńskiej (art. 236 ust. 3 ZGB). W razie śmierci małżonka, ustanowienia innego ustroju majątkowego małżeńskiego lub ogłoszenia upadłości jednego z małżonków powyższe zdarzenia stanowią taki „decydujący moment” dla wskazanego ustalenia (art. 236 ust. 1 ZGB). Natomiast w razie zakończenia ustroju majątkowej wspólności małżeńskiej wskutek rozwodu, separacji, stwierdzenia nieważności małżeństwa lub sądowego zarządzenia rozdzielnności majątkowej, za rozstrzygającą chwilę uznaje się dzień zgłoszenia odpowiedniego żądania (art. 236 ust. 2 ZGB).

Wartość majątku wspólnego istniejącego w chwili zakończenia majątkowej wspólności małżeńskiej jest określana na moment podziału (art. 240 ZGB), tj. w razie podziału sądowego na chwilę wydania wyroku¹⁰⁸.

4. Aktualność wyceny

Prawo szwajcarskie nie reguluje wyraźnie, jak długo wycena sporządzona przez biegłego w postępowaniu działowym jest aktualna. W nauce przyjmuje się, że także w razie bardzo długiego procesu sąd – bez odpowiedniego wniosku jednej ze stron – nie jest uprawniony do zarządzenia ponownej wyceny; strona może żądać ponownej wyceny, jeżeli proces trwał tak długo, że możliwa jest zmiana wartości nieruchomości, np. z powodu zmiany sytuacji rynkowej lub stanu nieruchomości; jednakże, jeżeli strona żąda sporządzenia nowej wyceny krótko po poprzedniej, musi wskazać, z czego miałyby wynikać zmiana wartości¹⁰⁹.

5. Zasądzenie odpowiedniej sumy w razie niemożności dokładnego udowodnienia żądania

Szwajcarskie ZPO nie zawiera regulacji porównywalnej z art. 287 niemieckiego ZPO dotyczącej zasądzenia sumy ustalonej przez sąd. Jednakże Szwajcarski Kodeks zobowiązań stanowi, że szkoda, której dokładna wysokość nie może zostać ustalona, może być oszacowana przez sędziego z uwzględnieniem zwykłego biegu rzeczy oraz kroków podjętych przez poszkodowanego (art. 42 ust. 2 OR).

¹⁰⁸ H. Hausheer, R. Reusser, T. Geiser [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 240 ZGB nb. 10.

¹⁰⁹ S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar...*, art. 609 ZGB nb. 6, 8 i n.; C. Wehinger, R. Reich [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 617 ZGB nb. 7.

Powyższa norma jest zlokalizowana w ramach regulacji czynów niedozwolonych. Jednakże Sąd Federalny w utrwalonym orzecznictwie przyjmuje jej zastosowanie *per analogiam* także w innych dziedzinach prawa lub redukuje zakres wymaganego dowodu bez odwoływania się do art. 42 ust. 2 OR¹¹⁰. Przykłady zastosowania analogicznego obejmują m.in. zastosowanie tej normy w odniesieniu do ustalenia wartości nieruchomości w określonym momencie w ramach podziału majątku małżonków¹¹¹. Natomiast redukcja wymaganego dowodu bez powołania się na art. 42 ust. 2 OR została przyjęta przez Sąd Federalny także w prawie spadkowym w odniesieniu do zdolności świadomego powzięcia decyzji przez spadkodawcę¹¹².

6. Uprawnienia sądu drugiej instancji

W postępowaniach o dział spadku sąd drugiej instancji jest uprawniony do przeprowadzenia postępowania dowodowego w ograniczonym zakresie. Zgodnie z art. 317 ust. 1 ZPO nowe fakty i dowody są uwzględniane tylko wtedy, gdy zostały one zgłoszone bez opóźnienia w drugiej instancji oraz – mimo zachowania należytej staranności – nie mogły zostać zgłoszone w postępowaniu w pierwszej instancji.

Powyższe ograniczenia dotyczą także postępowania w odniesieniu do podziału majątku małżonków, albowiem także w nim obowiązuje zasada kontradyktoryjności (zob. punkt II.7 powyżej)¹¹³.

¹¹⁰ Szczegółowo T. Frey, *Die Ermittlung des Schadens und anderer quantifizierbarer Werte im Anwendungsbereich von Art. 42 Abs. 2 OR*, Zurych 2017, s. 111 i n.

¹¹¹ T. Frey, *Die Ermittlung...*, s. 116.

¹¹² T. Frey, *Die Ermittlung...*, s. 125.

¹¹³ P. Reetz, S. Hilber [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 317 ZPO nb. 13.

VI. Sposoby usprawniania postępowań działowych w związku z dochodzeniem roszczeń dodatkowych

1. Dane statystyczne

W Szwajcarii nie są publikowane dane statystyczne dotyczące przeciętnej długości trwania postępowań działowych.

2. Czynniki wpływające na czas trwania postępowań działowych

W literaturze szwajcarskiej czasowi trwania postępowań działowych nie poświęca się dużo uwagi.

3. Normatywne sposoby skracania postępowań działowych

W prawie szwajcarskim przewidzianych jest kilka rozwiązań pozwalających na skrócenie lub uproszczenie postępowań działowych. Ze względu na fakt, że jedną z największych trudności w postępowaniu działowym jest wykazanie składu i wartości majątku podlegającego podziałowi, prawo szwajcarskie reguluje pewne instytucje ułatwiające dochodzenie działu spadku lub działu majątku wspólnego poprzez umożliwienie łatwiejszego przygotowania powództwa.

a. Roszczenie o udzielenie informacji dotyczących składników spadku

W celu ułatwienia przeprowadzenia działu spadku art. 610 ust. 2 ZGB zawiera ogólną regulację, zgodnie z którą współspadkobiercy są zobowiązani udzielić pozostałym współspadkobiercom wszystkich informacji, które mają wpływ na dokonanie równego i sprawiedliwego działu spadku. Zakres obowiązku udzielenia informacji na podstawie tego przepisu jest bardzo szeroki i zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Federalnego obejmuje wszystkie okoliczności, które – oceniane obiektywnie – mogą prawdopodobnie mieć w jakikolwiek

sposób wpływ na dokonanie działu spadku, w tym np. wszystkie przysporzenia uzyskane od spadkodawcy za jego życia¹¹⁴.

Lex specialis w stosunku do art. 610 ust. 2 ZGB stanowi art. 607 ust. 3 ZGB, który zobowiązuje współspadkobierców, w których posiadaniu znajdują się składniki spadku, lub którzy są dłużnikami spadkodawcy, do udzielenia dokładnych informacji o tych przedmiotach bądź długach. Udzielenie tych informacji powinno nastąpić w odpowiednim czasie i bez konieczności zgłoszenia szczególnego żądania przez pozostałych współspadkobierców¹¹⁵. Niewykonanie tego obowiązku może skutkować odpowiedzialnością odszkodowawczą¹¹⁶.

b. Roszczenie o sporządzenie inwentarza majątku wspólnego

Zgodnie z art. 195a ust. 1 ZGB, znajdującym zastosowanie do wszystkich rodzajów ustrojów majątkowych małżeńskich, każdy z małżonków może w każdej chwili żądać od współmałżonka współdziałania przy sporządzeniu inwentarza ich majątku/majątków w formie dokumentu publicznego (tj. aktu notarialnego, zob. punkt I.1.b powyżej).

Jeżeli powyższy inwentarz zostanie sporządzony w ciągu roku od wniesienia przedmiotów do majątku małżonków, domniemywa się, że jest on prawidłowy (art. 195a ust. 2 ZGB). Po upływie tego terminu powyższe domniemanie nie obowiązuje, jednakże wówczas sporządzony inwentarz traktowany jest jako zawierający zgodne oświadczenia woli małżonków, których wartość dowodowa podlega swobodnej ocenie przez sąd¹¹⁷.

Powyższy inwentarz wymienia co do zasady wszystkie przedmioty majątkowe małżonków wraz ze wskazaniem, czy należą one do ich majątku wspólnego, czy też majątków osobistych. Ponadto powyższy inwentarz może zawierać dobrowolne wskazanie szacowanej wartości poszczególnych składników majątkowych; nie jest ono wprawdzie objęte powyższym domniemanie, niemniej ma pewną wartość dowodową¹¹⁸.

Ponadto małżonkowie mogą już w majątkowej umowie małżeńskiej (w części zawierającej ustalenia faktyczne) zawrzeć oświadczenia dotyczące składników ich majątku wspólnego oraz majątków odrębnych¹¹⁹.

¹¹⁴ Orzeczenie BGer z 21 czerwca 2001 r., BGE rocznik 127, tom III, s. 396, 402.

¹¹⁵ M. Häflinger [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 607 ZGB nb. 7.

¹¹⁶ Orzeczenie BGer z 3 lipca 1941 r., BGE rocznik 67, tom II, s. 207, 208 i n.

¹¹⁷ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 195a ZGB nb. 7.

¹¹⁸ P. Tuor, B. Schnyder, J. Schmid, A. Rumo-Jungo, *Das schweizerische...*, s. 308.

¹¹⁹ G.S. Genna [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar...*, art. 195a ZGB nb. 2.

c. Roszczenie o udzielenie informacji o stanie majątku

Zgodnie z art. 170 ust. 1 ZGB każdy z małżonków może żądać od współmałżonka udzielenia informacji o jego dochodach, majątku oraz długach. Ponadto na wniosek małżonka sąd może zobowiązać współmałżonka lub osoby trzecie do udzielenia żądanych informacji oraz przedłożenia odpowiednich dokumentów (art. 170 ust. 2 ZGB).

Powyższa norma jest umiejscowiona w przepisach ogólnych dotyczących prawa majątkowego małżeńskiego, a tym samym znajduje zastosowanie niezależnie od ustroju majątkowego obowiązującego pomiędzy małżonkami, a także w toku postępowania o podział majątku wspólnego¹²⁰.

4. Szczegółowe rozwiązania usprawniające postępowania działowe

Prawo szwajcarskie nie zawiera wyraźnej regulacji zasady ciągłości rozpoznawania sprawy. W nauce przyjmuje się, że zgodnie z zasadą bezpośredniości cała rozprawa odbywa się – co do zasady – przed sądem orzekającym¹²¹. Zgodnie z art. 155 ust. 1 ZPO przeprowadzenie dowodów może zostać powierzone jednemu lub kilku członkom składu orzekającego, jednakże z ważnych przyczyn strona może żądać przeprowadzenia dowodów przez cały skład orzekający (art. 155 ust. 2 ZPO). Tym samym w odniesieniu do pierwszych pism procesowych i przemówień końcowych obowiązuje zasada bezpośredniości, natomiast podlega ona ograniczeniu w odniesieniu do postępowania dowodowego.

W postępowaniu spornym prowadzonym w trybie zwykłym sąd doręcza pozwanemu pozew oraz wyznacza mu termin do złożenia odpowiedzi na pozew (art. 222 ust. 1 ZPO). Jeżeli jest to wymagane, sąd zarządza drugą wymianę pism procesowych (art. 225 ZPO) oraz może w każdej chwili wyznaczyć rozprawę instrukcyjną, która służy swobodnej analizie przedmiotu sporu, uzupełnieniu stanu faktycznego, próbie ugodowego załatwienia sporu oraz przygotowaniu rozprawy głównej (art. 226 ust. 1 i 2 ZPO).

Dopuszczalność uwzględnienia nowych okoliczności i środków dowodowych podczas rozprawy jest uzależniona od wcześniejszego toku postępowania. Jeżeli nie miała miejsca druga wymiana pism procesowych ani nie odbyła się rozprawa instrukcyjna, wówczas strony mogą bez ograniczeń podnosić nowe okoliczności faktyczne i środki dowodowe na początku rozprawy głównej (art. 229 ust. 2 ZPO). Powyższa regulacja nie znajduje nigdy zastosowania,

¹²⁰ T. Göksu, P. Breitschmid [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1–456 ZGB – PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016, art. 170 ZGB nb. 2 i 7.

¹²¹ Do końca akapitu za E. Pahud [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische Zivilprozessordnung. ZPO. Kommentar*, 2. wydanie, Zurych 2016, art. 228 ZPO nb. 3.

jeżeli miała miejsce druga wymiana pism procesowych¹²². W przypadku natomiast gdy odbyła się rozprawa instrukcyjna, zastosowanie art. 229 ust. 2 ZPO jest wykluczone, jeżeli sąd umożliwił stronie uzupełnienie informacji o stanie faktycznym podczas tej rozprawy. Początek rozprawy głównej oznacza pierwszą wypowiedź strony po otwarciu rozprawy, w której strona zgłasza swoje żądanie i uzasadnia je (art. 228 ust. 1 ZPO).

Jeżeli przedstawione powyżej przesłanki zastosowania art. 229 ust. 2 ZPO nie są spełnione, wówczas zgodnie z art. 229 ust. 1 ZPO nowe okoliczności faktyczne i środki dowodowe mogą być zgłaszane tylko wtedy, gdy (1) zostały one zgłoszone bez opóźnienia oraz (2) powstały dopiero po zakończeniu wymiany pism procesowych lub ostatniej rozprawy instrukcyjnej (tzw. nowości właściwe) lub istniały wprawdzie przed zakończeniem wymiany pism procesowych bądź ostatniej rozprawy instrukcyjnej, jednakże – mimo zachowania należytej staranności – nie mogły zostać wcześniej zgłoszone (tzw. nowości niewłaściwe).

5. Nakłanianie do zawarcia ugody w postępowaniu działowym

W postępowaniach działowych prowadzonych na podstawie ZPO sąd może na każdym etapie postępowania próbować doprowadzić do ugodowego załatwienia sporu (art. 124 ust. 3 ZPO). Zawarcie ugody jest możliwe do zakończenia postępowania, tj. do wydania wyroku, w tym także już po zamknięciu rozprawy¹²³.

¹²² Do końca akapitu za E. Pahud [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische...*, art. 229 ZPO nb. 21 i n.; odmienności obowiązujące w postępowaniu uproszczonym i postępowaniu sumarycznym pominięto.

¹²³ A. Staehelin [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar...*, art. 124 ZPO nb. 10.

VII. Koszty postępowań działowych a koszty dochodzenia poszczególnych roszczeń dodatkowych

1. Opłaty sądowe w postępowaniu działowym

Koszty sądowe w postępowaniu o dział spadku są zależne od wartości przedmiotu sporu, która w sprawach o dział spadku odpowiada z reguły wartości żądanego udziału w spadku; jednakże, jeżeli istnienie roszczenia o dział spadku jest sporne, wówczas wartość przedmiotu sporu odpowiada wartości całego spadku¹²⁴. W związku z powyższym przyszedłemu powodowi sugeruje się ustalenie przed wytoczeniem powództwa, czy współspadkobiercy kwestionują istnienie jego roszczenia o dział spadku¹²⁵. Z reguły podstawą obliczeń jest wartość spadku netto, tj. aktywów po uwzględnieniu długów spadkowych¹²⁶. W odniesieniu jednak do spadków o niskiej wartości często sięga się po wartość brutto, albowiem w tych sprawach czysta wartość spadku nie pozostaje we właściwym stosunku do nakładu pracy i odpowiedzialności sądu oraz przedstawicieli stron.

Wysokość opłat sądowych jest w Szwajcarii określana prawem kantonalnym (art. 96 ZPO). W największym kantonie Zurych określa ją Rozporządzenie Wyższego Sądu o opłatach sądowych (GebV OG)¹²⁷.

Zgodnie z § 2 ust. 1 GebV OG opłaty sądowe w sprawach cywilnych są uzależnione od wartości przedmiotu sporu, nakładu czasu pracy sądu oraz trudności sprawy.

Przepis § 3 ust. 1 GebV OG przewiduje następujące opłaty sądowe w postępowaniu przed organem rozjemczym (zob. punkt II.3.a powyżej):

Wartość przedmiotu sporu (we frankach szwajcarskich)	Opłata (we frankach szwajcarskich)
do 1000	65-250
powyżej 1000 do 10 000	250-420
powyżej 10 000 do 100 000	420-615
powyżej 100 000	615-1240

¹²⁴ Orzeczenie BGer z 21 czerwca 2001 r., BGE rocznik 127, tom III, s. 396, 398.

¹²⁵ S. Wolf [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK - Berner Kommentar...*, art. 604 ZGB nb. 63.

¹²⁶ Do końca akapitu za S. Wolf, R. Brazerol, *Grundsätze...*, s. 1439, z dalszymi odesłaniami.

¹²⁷ Gebührenverordnung des Obergerichts (GebV OG) z 8 września 2010 r., https://www.zh.ch/internet/de/rechtliche_grundlagen/gesetze/erlass.html?Open&Ordnr=211.11 (dostęp: 25 lipca 2019 r.).

Jeżeli organ rozjemczy przedkłada stronom propozycję wyroku lub rozstrzyga spór (zob. punkt II.3.a powyżej), wówczas może on podwyższyć opłatę o maksymalnie 50% (§ 3 ust. 3 GebV OG). W postępowaniu spornym opłata sądowa wynosi (§ 4 ust. 1 GebV OG)¹²⁸:

Wartość przedmiotu sporu (we frankach szwajcarskich)	Opłata podstawowa (we frankach szwajcarskich)
do 1000	25% wartości przedmiotu sporu, przynajmniej 150
powyżej 1000 do 5000	250 plus 20% wartości przedmiotu sporu ponad 1000
powyżej 5000 do 20 000	1050 plus 14% wartości przedmiotu sporu ponad 5000
powyżej 20 000 do 80 000	3150 plus 8% wartości przedmiotu sporu ponad 20 000
powyżej 80 000 do 300 000	7950 plus 4% wartości przedmiotu sporu ponad 80 000
powyżej 300 000 do 1 000 000	16 750 plus 2% wartości przedmiotu sporu ponad 300 000
powyżej 1 000 000 do 10 000 000	30 750 plus 1% wartości przedmiotu sporu ponad 1 000 000
powyżej 10 000 000	120 750 plus 0,5% wartości przedmiotu sporu ponad 10 000 000

Opłata podstawowa może zostać zredukowana lub podniesiona o 1/3, a w wyjątkowych przypadkach o 1/2, przy uwzględnieniu nakładu czasu pracy sądu oraz trudności sprawy (§ 4 ust. 2 GebV OG). Tym samym czas trwania postępowania może mieć wpływ na wysokość opłaty sądowej, jeżeli jest z tym związany większy nakład pracy sądu.

2. Dodatkowe opłaty z tytułu zgłoszenia roszczeń dodatkowych

Wskazane w punkcie 1 powyżej opłaty obejmują wszystkie roszczenia będące przedmiotem postępowania działowych. Jednakże należy zauważyć, że zgłoszenie roszczeń dodatkowych może prowadzić do zwiększenia koniecznego nakładu pracy sądu lub stopnia skomplikowania sprawy, a tym samym skutkować ustaleniem wyższej opłaty sądowej (zob. punkt 1 powyżej).

¹²⁸ Koszty postępowania spadkowych prowadzonych w trybie niespornym (np. dotyczących żądania wyceny nieruchomości, zob. punkt V.2.a powyżej) pominięto.

VIII. Propozycje zmian ustawowych w danym systemie prawnym

1. Planowane nowelizacje

Obecnie w Szwajcarii trwają prace nad dużą nowelizacją prawa spadkowego¹²⁹, jednakże nie dotyczy ona przepisów regulujących dział spadku. W odniesieniu do wspólności majątkowej małżeńskiej powyższa nowelizacja przewiduje uzupełnienie art. 241 ZGB dotyczącego podziału majątku wspólnego w razie śmierci jednego ze współmałżonków (zob. punkt III.2.b powyżej) o ust. 4. Zgodnie z nim w razie braku odmiennej regulacji w majątkowej umowie małżeńskiej postanowienia tej umowy przewidujące inny podział majątku wspólnego niż po połowie (tj. zawierające odstępstwa od regulacji art. 241 ust. 1 ZGB) nie znajdują zastosowania, jeżeli w chwili śmierci jednego z małżonków toczyło się postępowanie rozwodowe, które prowadzioby do utraty przez żyjącego małżonka roszczenia o uzyskanie rezerwy. Powyższa zmiana jest związana z proponowaną nową regulacją przewidującą utratę przez żyjącego małżonka prawa do rezerwy, jeżeli w chwili śmierci spadkodawcy toczyło się postępowanie rozwodowe i oboje małżonkowie wyrażali co do zasady zgodę na rozwód lub przynajmniej od dwóch lat pozostawali w separacji (zob. art. 472 ust. 1 ZGB w proponowanym brzmieniu)¹³⁰.

2. Propozycje doktryny

W literaturze szwajcarskiej propozycje reformy postępowań działowych nie są dyskutowane.

3. Rozbieżności pomiędzy stanowiskiem doktryny a orzecnictwem

W szwajcarskim systemie prawnym nie stwierdzono istotnych rozbieżności pomiędzy stanowiskiem doktryny a orzecnictwem.

¹²⁹ Projekt ustawy został opublikowany w Bundesblatt 2018, s. 5905 i n.

¹³⁰ Zob. uzasadnienie projektu nowelizacji, Botschaft zur Änderung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Erbrecht) vom 29 sierpnia 2018 r., Bundesblatt 2018, s. 5813, 5840.

IX. Podsumowanie

1. Najbardziej efektywne rozwiązania

W szwajcarskim prawie procesowym brak szczególnych, efektywnych rozwiązań przyspieszających i upraszczających postępowania działowe.

Efektywnymi rozwiązaniami są natomiast regulacje materialnoprawne zmierzające do uproszczenia przygotowania postępowań działowych poprzez przyznanie współspadkobiercom lub współmałżonkom szerokich uprawnień w odniesieniu do uzyskania od innych zainteresowanych informacji dotyczących majątku podlegającego podziałowi oraz innych istotnych okoliczności (zob. punkt VI.3.a i c powyżej), a także umożliwienie jednemu z małżonków żądania od drugiego współdziałania przy sporządzeniu inwentarza majątku. Nawet jeżeli w części sporów wykonanie tego obowiązku informacyjnego lub obowiązku współdziałania musi być dochodzone przed sądem, jego wyraźna regulacja ma w wielu sprawach dyscyplinujący charakter.

2. Rozwiązania możliwe do zaadoptowania w Polsce

Powyższe rozwiązania zmierzające do ułatwienia zebrania informacji koniecznych do przeprowadzenia postępowania działowego nadają się do przejęcia do prawa polskiego.

Bibliografia

- Bosshardt M. [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Dolge A. [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische Zivilprozessordnung. ZPO. Kommentar*, 2. wydanie, Zurych 2016.
- Eitel P., *Grundfragen der Erbteilung* [w:] J. Schmid (red.), *Nachlassplanung und Nachlassteilung*, Zurych 2014, s. 323-357.
- Fankhauser R. [w:] I. Schwenzer, R. Fankhauser, *Scheidung. Band I: ZGB, Band II: Anhänge*, 3. wydanie, Berno 2017.
- Fankhauser R. [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Frey T., *Die Ermittlung des Schadens und anderer quantifizierbarer Werte im Anwendungsbereich von Art. 42 Abs. 2 OR*, Zurych 2017.
- Gabathuler T., *Erben und Vererben: vom Testament bis zur Erbteilung: das Wichtigste über Erbvorbezüge*, 10. wydanie, Zurych 2016.
- Genna G.S., *Güterrechtliche Auskunftsansprüche unter Ehegatten. Bemerkung zu BGer 5A_72/2009, recht 2009*, s. 164-172.
- Genna G.S. [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Göksu T., *Das Rechtsbegehren der Erbteilungsklage* [w:] P. Eitel, A. Zeiter (red.), *Kaleidoskop des Familien- und Erbrechts. Liber amicorum für Alexandra Rumo-Jungo*, Zurych 2014, s. 127-146.
- Göksu T., Breitschmid P. [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB – PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Graham-Siegenthaler B. [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB – PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Hausheer H., Reusser R., Geiser T. [w:] A. Meier-Hayoz (red.), *BK – Berner Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch. Das Familienrecht. Das Eherecht. Das Güterrecht der Ehegatten*, Berno 1992.
- Häflinger M. [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Jung P. [w:] V. Roberto, H.R. Trüb (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personengesellschaften und Aktiengesellschaft – Vergütungsordnung, Art. 530-771 OR – VergüV*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Jungo A. [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB – PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Leutenberger Ch. [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Meyer T. [w:] P. Breitschmid, A. Jungo (red.), *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Personen- und Familienrecht – Partnerschaftsgesetz, Art. 1-456 ZGB – PartG*, 3. wydanie, Zurych 2016.

- Pahud E. [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische Zivilprozessordnung. ZPO. Kommentar*, 2. wydanie, Zurych 2016.
- Reetz P., Hilber S. [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Schmuckermeier U., *Die Auseinandersetzung der Erbgemeinschaft in Deutschland, Österreich und der Schweiz – ein Rechtsvergleich*, Bonn 2018.
- Schwander I. [w:] A. Brunner, D. Gasser, I. Schwander (red.), *Schweizerische Zivilprozessordnung. ZPO. Kommentar*, 2. wydanie, Zurych 2016.
- Staehelin D. [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Sutter-Somm T. [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Sutter-Somm T., Gut N. [w:] T. Sutter-Somm, F. Hasenböhler, Ch. Leuenberger (red.), *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Sutter-Somm T., Lötscher C., *Der Erbrechtsprozess unter der Schweizerischen ZPO und seine Stolpersteine für die Praxis*, *successio* 2013, s. 354–368.
- Tuor P., Schnyder B., Schmid J., A. Rumo-Jungo, *Das schweizerische Zivilgesetzbuch*, 12. wydanie, Zurych 2002.
- Weibel T., Gerster P., *Schweizerische Zivilprozessordnung und Erbrecht – prozessuale Chancen und Alltagsfallen*, *successio* 2012, s. 33–44.
- Wehinger C., Reich R. [w:] J. Kren-Kostkiewicz, S. Wolf, M. Amstutz, R. Fankhauser (red.), *ZGB-Kommentar. Schweizerisches Zivilgesetzbuch*, 3. wydanie, Zurych 2016.
- Wolf S. [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar. Die Teilung der Erbschaft, Art. 602–619 ZGB*, Berno 2014.
- Wolf S., Brazerol R., *Grundsätze für die Vornahme der Erbteilung durch das Gericht*, *AJP* 2016, s. 1430–1443.
- Wolf S., Eggel M. [w:] H. Hausheer, H.P. Walter (red.), *BK – Berner Kommentar. Die Teilung der Erbschaft, Art. 602–619 ZGB*, Berno 2014.